

J A A R B O E K
V O O R
M U N T - E N
P E N N I N G K U N D E

100
2013

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP
VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
AMSTERDAM

commissie van redactie

drs. N.L.M. Arkesteijn, Delft

E.J.A. van Beek, Sint-Michielsgestel

prof. dr. J.G.J.M. Benders, Katholieke Universiteit Leuven (voorzitter)

mr. M. Bloemendal, Dordrecht (namens bestuur)

drs. E. van der Kam, Geldmuseum, Utrecht

prof. dr. F. Kemmers, Goethe-Universität Frankfurt

T.P.J. Nissen, Terheijden

drs. T. Opdam, Zevenaar (secretaris)

International Advisory Board

prof. dr. J. Van Heesch, Koninklijke Bibliotheek Albert en

Katholieke Universiteit Leuven

dr. H. Horsnæs, Nationalmuseet (Kopenhagen)

dr. P. Ilisch, Westfälische Wilhelms-Universität Munster

prof. dr. P. Spufford, Cambridge University

e-mail redactie

jaarboek@koninklijkgenootschap.nl

kopij-richtlijnen

Zie www.koninklijkgenootschap.nl

ISSN 0920-380X

uitgave

© 2013 Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde

druk

n.v. Peeters s.a., B-3020 Herent (België)

Muntslag en muntgebruik in Nederland in de pre- en protohistorie

Beeldvorming op basis van geregistreerde munten van vóór onze jaartelling in de vondstdatabase NUMIS

JAN PELSDONK

Over het verleden van Nederland en de mensen die er leven is veel bekend. Naarmate verder in de tijd wordt teruggekeken verschijnen er echter steeds grotere gaten in die kennis, omdat er steeds minder geschreven bronnen beschikbaar zijn. Gelukkig zijn er ook niet-geschreven bronnen voorhanden. Materiële getuigenissen – veelal via archeologisch onderzoek boven de grond gekomen – leveren eveneens bouwstenen op voor toetsing van veronderstellingen en het verkleinen van kennislacunes. Ook muntvondsten maken hier deel van uit. Sinds de negentiende eeuw wordt er onderzoek gedaan naar muntvondsten en de conclusies daaruit staan ten dienste van onder andere geschiedwetenschap en archeologie.

De opgedane kennis via muntvondsten is beschreven in vele lange en korte artikelen. Er is echter ook ongepubliceerd materiaal en omdat er steeds meer vondsten bekend worden raakt het overzicht langzaam maar zeker zoek. Dit is een van de redenen dat bij Rijksmuseum Het Koninklijk Penningkabinet – nu onderdeel van het Geldmuseum – in 1997 is gestart met NUMIS, de database voor vondstmunten en andere numismatische voorwerpen uit Nederland. De onderzoekers binnen dit instituut beschrijven de vondsten aan de hand van de in het museum beschikbare numismatische literatuur en – indien zelfs deze boeken tekort schieten – via collega's in binnen- en buitenland.

Het probleem bij het beschrijven van muntvondsten is, dat niet kan worden volstaan met één boek. Zelfs niet met één boekenkast. Een groot deel van de gevonden munten is bijvoorbeeld niet in Nederland vervaardigd, waardoor een grote verscheidenheid aan publicaties antwoord moet geven op vragen over de herkomst van de munten. Bovendien schrijft de kennis over het verleden voort. Eerdere inzichten worden bijgesteld en nieuwe visies worden ontwikkeld, met als positief gevolg dat het verleden beter wordt begrepen. En juist het voortschrijven van kennis is een probleem voor NUMIS, omdat het bestand doorlopend dient te worden getoetst aan nieuwe inzichten om niet achter te lopen bij de actualiteit. Dit is zeker het geval op het moment dat derden er gebruik

van maken, omdat zij mogelijke valkuilen minder snel doorzien. Helaas wordt dit feit vaak genegeerd of onderschat, waardoor uiteindelijk foutieve informatie wordt getoond of het bestand zelfs onwerkbaar wordt.

In NUMIS – de database voor in Nederland gevonden munten en andere numismatische voorwerpen – worden alle bij het Geldmuseum bekende vondsten geregistreerd en onderzocht.¹ Ten tijde van de afronding van dit artikel op 23 november 2012 werd het aantal van 275.000 items gepasseerd.² Het bijhouden van zo'n grote hoeveelheid data is geen sinecure. Toch blijft dit probleem vaak lang verborgen, omdat onderzoek naar muntvondsten dikwijls op microniveau plaatsvindt: er worden – bijvoorbeeld – alleen afzonderlijke munten of voorwerpen van één opgravingsgebied onderzocht. Grotere mechanismen en verouderde toeschrijvingen blijven dan onzichtbaar.

Munten uit de IJzertijd en de Romeinse Republiek als casestudy

De laatste decennia zijn er vele kleine en grote onderzoeken naar IJzertijdmunten gepubliceerd. In NUMIS waren deze nieuwe publicaties voor het grootste deel niet overgenomen. Verder waren de beschrijvingen niet gestandaardiseerd, waardoor een bepaald munttype op verschillende manieren kon zijn beschreven. Er waren gecompliceerde zoekopdrachten nodig om voorwerpen te vinden en zelfs dan bleef er onzekerheid bestaan over de resultatenlijst, bijvoorbeeld door incomplete beschrijvingen. Met andere woorden: NUMIS werd onwerkbaar voor deze vondstcategorie. Inmiddels is daar verandering in gekomen. De beschrijvingen in NUMIS van in Nederland gevonden IJzertijd- en Romeinse munten tot het einde van de regering van keizer Augustus in het jaar 14 n.C., zijn tegen het licht gehouden en waar mogelijk gestandaardiseerd. Hierbij moet wel bedacht worden, dat het dateren van munten uit de IJzertijd vooralsnog onderhevig is aan verschil van inzicht. Zo dateren Roymans en Aarts munten van het type Scheers 190 – een *potin* munt van de Nervii – in de periode 15 v.C.-40 n.C., Haselgrove in de periode 200-125 v.C. voor types III en IV en

1 <http://numis.geldmuseum.nl/nl/>

2 Dit artikel had niet tot stand kunnen komen zonder de inbreng van honderden personen, waaronder veel metaaldetectorspecialisten. Het registreren van alle vondsten – zelfs van de meest onooglijke muntjes – heeft een schat aan gegevens opgeleverd. Iedere afzonderlijke munt vormt een klein stukje van de legpuzzel die wij de geschiedenis van Nederland noemen. De informatie in NUMIS vormt een uiterst belangrijke bron voor ons verleden, niet alleen vastgelegd voor nu, maar ook voor toekomstige generaties. Vondstmelders: “dank jullie wel – en blijf vooral nieuwe vondsten melden!”

60-20 v.C. voor types I en II en Van Heesch in de periode ± 50 - ± 30 v.C. voor types III en IV en ± 16 v.C.-41 n.C. voor types I en II.³ Met dit (overigens extreme) voorbeeld wordt duidelijk dat dit artikel slechts een tussenstand geeft: de datering en toeschrijving van diverse in het onderzoek gebruikte munttypen zal in de toekomst mogelijk worden bijgesteld. De standaardisering van de gegevens in NUMIS maakt het in ieder geval eenvoudiger om dit soort wijzigingen door te voeren.

In dit artikel wordt bestudeerd hoe NUMIS een bijdrage kan leveren aan de kennis over de geschiedenis van Nederland. Dit artikel toont daarbij via het muntvondstenbestand een overzicht van de vroege periode van muntslag en muntgebruik, tot aan het einde van de regering van keizer Augustus in het jaar 14 n.C. De gegevens worden daarbij in een bredere context geplaatst. De munten zijn veelal niet in Nederland geslagen, maar geven wel een beeld van wat er in Nederland is voorgevallen in de vroegste monetaire periode. Deze vroege fase wordt wel aangeduid met de wat vage begrippen pre- en protohistorie: respectievelijk de tijd vóór geschreven bronnen over de geschiedenis van Nederland en de tijd vanaf 57 v.C., waarin nog niet door de bewoners zelf, maar door anderen over Nederland is geschreven.

In totaal zijn 2.309 IJzertijdmunten onderzocht, naast 989 munten uit de Romeinse Republiek en 1.586 munten van keizer Augustus. Al deze munten zijn gegroepeerd op diverse kaarten. Deze via NUMIS samengestelde kaarten hebben uiteraard beperkingen, die niet altijd direct zichtbaar zijn.⁴ Vondsten geven niet meer dan een fragmentarisch beeld van het verleden en nieuwe vondsten kunnen tot nieuwe inzichten leiden. In het muntvondstenbestand is alleen het bij het Geldmuseum bekende materiaal opgenomen. Bovendien wordt in sommige gebieden minder gezocht of is het gebruik van een metaaldetector verboden. Muntvondsten worden vooral aangetroffen in leefgebieden en de verbindingswegen daartussen. Hierbij vormt de natuurlijke omgeving een onzekere factor omdat een gebied tijdelijk onbewoonbaar kon worden of omdat een handelsroute moest worden verlegd. De bodemgesteldheid speelt ook een rol: een harde ondergrond levert minder muntverlies op dan een drassige bodem.

3 SCHEERS (1977) 735-736 nr 190 type I-II (geslagen) en III-IV (gegoten); ROYMANS EN AARTS (2005) 345; HASELGROVE (2005) 155 en 166; VAN HEESCH (1998) 49-53.

4 BELIËN (2008) 29-32.

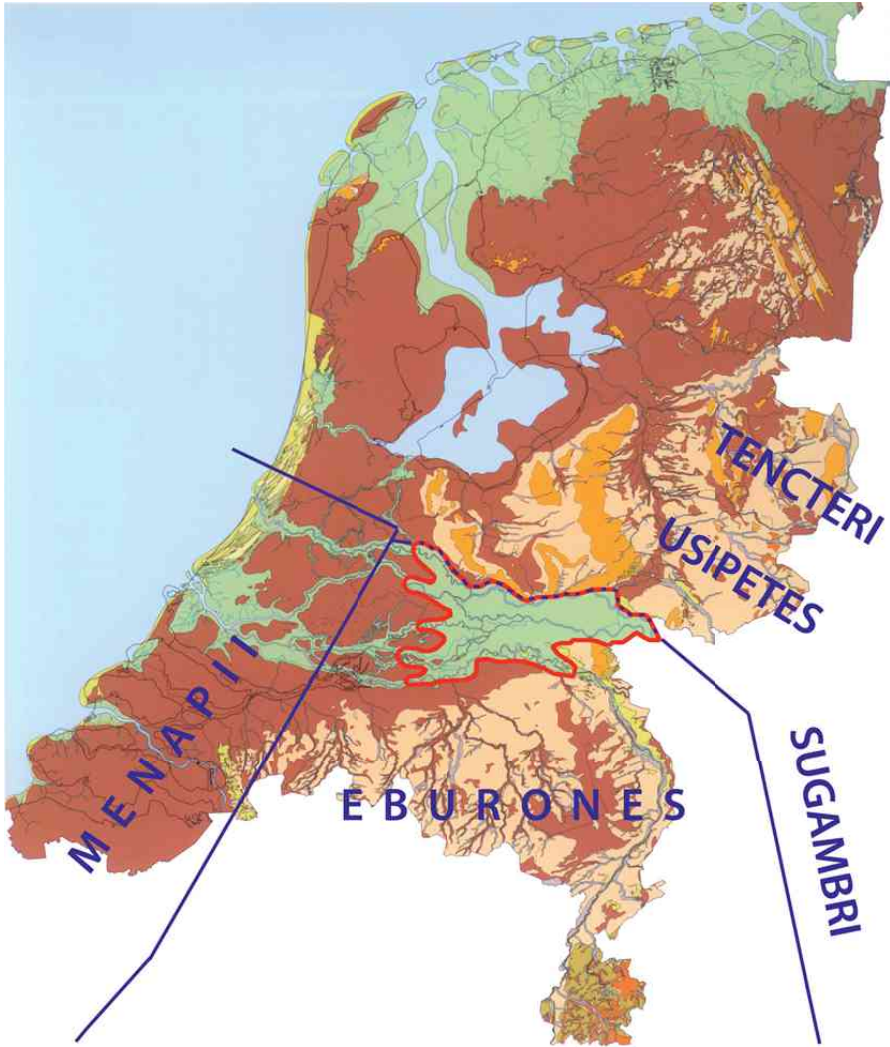

Foto 1-8. Enige in Nederland gevonden munten, waarschijnlijk of zeker geslagen voor 100 v.C. De munten zijn nader beschreven in Tabel 1.

Geïmporteerde munten uit de pre-Romeinse tijd

Kaart 1 toont de globale locatie van de stammen in Nederland in de pre-Romeinse tijd.⁵ Vondsten hebben aangetoond dat deze stammen in de prehistorie niet zo ver ontwikkeld waren als die in zuidelijker streken. Nederland bevindt zich op de grens van het La Tène-gebied (een cultuur die zich ontwikkelde vanaf circa 450 v.C. tot aan de Romeinse tijd). Het zuidoosten van Nederland maakte hier waarschijnlijk nog net deel van uit. Vanaf de komst van de Romeinen – vanaf 57 v.C. – verandert er veel, al blijft Nederland een uithoek van het grote Romeinse Rijk.

5 Zie voor het gecompliceerde onderscheid tussen Kelten en Germanen: DE JONGE, BAZELMANS EN DE JAGER (2006) 56.

Kaart 1. De globale woongebieden van de stammen langs de Rijn rond 57 v.C.⁶
Rood omkaderd is het aan de hand van muntvondsten veronderstelde centrale leefgebied van de Bataven in de vroeg-Romeinse periode.

6 Vrij naar ROYMANS en SCHEERS (2012) 3.

Lang is gedacht dat de oudste in de Nederlandse bodem gevonden munten dateren uit de tweede eeuw voor Christus.⁷ Inmiddels is bekend dat er – zij het sporadisch – ook munten uit de vierde eeuw voor onze jaartelling voorkomen. Het zijn IJzertijdmunten en munten van Griekse oorsprong, geïmporteerd uit zuidelijker streken. Al deze munten zijn buiten de huidige Nederlandse landsgrenzen geslagen.

Tabel 1 geeft de bij het Geldmuseum bekende in Nederland gevonden IJzertijd- en Griekse munten weer, al dan niet zeker vóór het jaar 100 v.C. vervaardigd. Daar is tevens vermeld hoe de munten zijn gevonden en hoe betrouwbaar de meldingen zijn. Soms blijken de vondstomstandigheden namelijk twijfelachtig te zijn. Hoe fragmentarisch ook, deze kleine lijst met uitzonderlijke munten toont aan dat ook numismatische voorwerpen uit de vierde en derde eeuw voor onze jaartelling op een gegeven moment in de Nederlandse bodem zijn beland. Het is vrijwel uitgesloten dat dit al in de tijd van productie is gebeurd. Ook in België komen dit soort munten sporadisch voor en net als in Nederland zijn er vraagtekens rond de datering van de gebruikperiode.⁸ Vanaf de tweede eeuw voor onze jaartelling – en met name vanaf de komst van de Romeinen vanaf het jaar 57 v.C. – neemt het aantal vondsten toe en mag verondersteld worden dat ze vaker direct na productie zijn gebruikt. Het is onduidelijk in hoeverre deze toename is te danken aan Romeinse invloeden of onderlinge contacten tussen de stammen. Daarnaast is het niet verwonderlijk dat munten meer dan honderd jaar na productie nog gebruikt zijn; schatvondsten in NUMIS geven hiervan legio voorbeelden. Een andere belangrijke factor zijn de Romeinen zelf. Zij zullen de oude (pre-Romeinse) IJzertijdmunten in veel gevallen hebben meegenomen tijdens hun opmars naar het noorden.⁹ De op de Nijmeegse Hunerberg gevonden IJzertijdmunten zijn bijvoorbeeld waarschijnlijk allemaal in de tijd van keizer Augustus in de bodem terecht gekomen.¹⁰ Verder is er een verband te leggen tussen de toename van muntvondsten en de komst van de Bataven.¹¹ De ontwikkeling in Limburg is waarschijnlijk sneller gegaan dan de rest van Nederland. Dat betekent dat de gevonden munten uit deze regio mogelijk al in een vroeger stadium zijn gebruikt dan de exemplaren die in Midden-Nederland in de bodem terecht zijn gekomen.

7 ROYMANS (2007) 9 en ROYMANS (2008) 13.

8 BAR (1991) 13.

9 KEMMERS (2006) 66-69.

10 KEMMERS (2006) 44.

11 AARTS (2000) 40.

Tabel 1. Niet-Romeinse munten uit Nederlandse bodem, waarschijnlijk (of zeker) ouder dan -100.

Bron: NUMIS (telling 6-9-2012). Bij het Geldmuseum worden geregeld munten getoond die niet in Nederland zijn gevonden. Deze munten worden niet in NUMIS opgenomen. De betrouwbaarste vondsten komen uit opgravingen, omdat daar vermenging met niet-Nederlands vondstmateriaal uitgesloten kan worden. Minder betrouwbare meldingen zijn in **rood** gekleurd, munten uit opgravingen **blauw**.

GRIEKSE OUDHEID

Kamarina, tetras (±425-405 v.C.) brons, geslagen te Kamarina, Italië.

Literatuur: Westermarck en Jenkins 213, 181.

Particuliere collectie, in 2005 te Dordrecht gevonden (NUMIS 1056680). Deze en de volgende munt van Kamarina zijn in Dordrecht gevonden; een van de twee in combinatie met een verzameling vreemde munten, die eerder iets weg lijkt te hebben van een oude muntverzameling. De munten van Kamarina zijn bovendien door één persoon gemeld, de betrouwbaarheid is onvoldoende om ze volwaardig mee te kunnen tellen in een onderzoek.

Kamarina, tetras (410-405 v.C.) brons, 3,53 gram, geslagen te Kamarina, Italië.

Literatuur: Westermarck en Jenkins, Kamarina 198 en verder; SNG Copenhagen 169.

Particuliere collectie, in 1989 te Dordrecht gevonden (NUMIS 1051395, Foto *1). Zie de opmerking bij de voorgaande munt.

Puniërs, aes (350-250 v.C.) brons, geslagen op Sicilië (Italië)

Literatuur: SNG Copenhagen 95-97.

Collectie Archeologische Dienst Amsterdam, in 1989 te Amsterdam gevonden (NUMIS 1039815).

Megara, aes (307-243 v.C.) brons, geslagen te Megara, Griekenland.

Literatuur: SNG Copenhagen 471 (vergelijk); FMRN I *Friesland* 199.01; 17e Verslag Fries Genootschap, 1844/45, 163.

Collectie Fries Museum Leeuwarden (*inv.* N 319), in 1844-1845 tussen Sneek (Snits) en Uitwellingerga (Twellingea) gevonden (NUMIS 1028561).

Carthago, aes (302-202 v.C.) brons, 4,403 gram, gegoten te Carthago (Tunesië).

Literatuur: SNG Copenhagen 213-349.

Collectie Geldmuseum (*inv.* 2012-0142), in 2012 te Utrecht gevonden (NUMIS 1104603, Foto *2).

Rhodos, aes (300-200 v.C.) brons.

Literatuur: niet nader gedetermineerd.

Particuliere collectie, rond 2000 gevonden in Gelderland, Noord-Brabant of Limburg (NUMIS 1104117). Deze vondst heb ik aanvankelijk als niet-Nederlands afgewimpeld, maar gezien de reactie van de vinder en de andere zeer vroege IJzertijdmunten uit Nederlandse bodem ben ik – *mea culpa* – zeer aan het twifelen geslagen.

Euboia Histiaia, tetrobool (300-146 v.C.) zilver, 1,610 gram, geslagen te Oreoi (Histiaia), Griekenland.

Literatuur: SNG Copenhagen 517 en verder.

Particuliere collectie, in 2006 te Leiden gevonden nabij fort Matilo (NUMIS 1073938, Foto *3). Deze munt is aangemeld in een periode dat de metaaldetectie-specialist naast vondsten uit Leiden ook materiaal uit het buitenland toonde.

Syracuse, aes (275-216 v.C.) brons, geslagen te Syracuse (Italië).

Literatuur: SNG München 1400f.

Collectie Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, in 1995-1996 tijdens een opgraving van het Instituut voor Pre- en Protohistorie nabij fort Vechten gevonden (WP6/VL7 nr. 430), (NUMIS 1030064).

Illyrië, aes (±229-100 v.C.) brons, geslagen te Dyrrachium (Dürres), Albanië.

Literatuur: SNG Copenhagen (Illyricum) 512.

In de periode 1987-1997 tijdens een opgraving te Nijmegen gevonden (KER87-97 ID CASTRA110217 / KER87-97 VONDSTNO 067/07834) (NUMIS 1081811).

Grieks, aes (200 v.C.?) brons, vooralsnog onbepaald.

Voorzijde: hoofd naar rechts, tekst HNH ... ΩΝ. Keerzijde: mogelijk een figuur met mantel naar rechts, tekst: ... ΘΕΟΙ. In de periode 1987-1997 tijdens een opgraving te Nijmegen gevonden (KER87-97 ID CASTRA61023 / KER87-97 VONDSTNO 032/04034) (NUMIS 1080373).

Thasos, tetradrachme (146-80 v.C.) zilver, geslagen te Thasos (Griekenland).

Literatuur: SNG Copenhagen 1038 (vergelijk); FMRN II 3014.1; Archief ROB. 22 D (50 N); rond 1984 getoond aan medewerkers van het Koninklijk Penningkabinet (KPK, tegenwoordig onderdeel van het Geldmuseum).

Collectie Oudheidkamer Hardenberg, vóór 1940 te Hardenberg gevonden (NUMIS 1013492).

Massalia, aes (140-49 v.C.) brons, 1,24 gram, geslagen te Marseille (Massalia) (Frankrijk).

Literatuur: De La Tour 1673.

In de periode 1987-1997 tijdens een opgraving te Nijmegen gevonden (KER87-97 ID CASTRA 111789 / KER87-97 VONDSTNO 073/07984) (NUMIS 1081860).

Amisos, aes (125-100 v.C.) messing, geslagen te Samsun (Amisos), Turkijë.

Literatuur: SNG Great Britain, nr 672/673.

Particuliere collectie, vóór 2008 te Utrecht (Hoge Woerd) gevonden (NUMIS 1078486).

IJZERTIJD

Obulco, aes (200-100 v.C.) brons, geslagen in Spanje (Hispania).

Literatuur: SNG Copenhagen, 229-237 (vergelijk).

Particuliere collectie, vóór 1864 in de Haarlemmermeer gevonden. De munt is getoond op een tentoonstelling van Vaderlandse Oudheden te Delft in 1863 en aldaar beschreven als een “koperen munt van Obulco en Ilipense met Cereskop”. Bron: Javasche Courant, 22 juli 1863 (NUMIS 1042491).

Leuci, munt (150-70 v.C.) potin, 3,87 gram, productieplaats onbekend (Frankrijk).

Literatuur: Scheers 186 I m (variant); Scheers, pl. XXIII, 668 (vergelijk). De munt is aan de hand van Wigg (1995) 108 gedateerd.

Particuliere collectie, in 2005 te Katwijk aan den Rijn gevonden (NUMIS 1054186, Foto *4).

Remi, quadrans? (110-50 v.C.) potin, productieplaats onbekend, gezien andere vondsten mogelijk Duitsland.

Literatuur: Scheers 191 plaat 684-686; datering en productiegebied: Wigg (1995) 105 en 108.

Particuliere collectie, in de periode 1992-2002 te Ittervoort gevonden (NUMIS 1015733, Foto *5).

- Remi, quadrans? (110-50 v.C.)** potin, 4,19 gram, productieplaats onbekend, gezien andere vondsten mogelijk Duitsland.
Literatuur: Scheers 191 plaat 684; type BN 8124-8132; datering en productiegebied: Wigg (1995) 105 en 108.
Particuliere collectie, in 1991 te Maastricht gevonden (NUMIS 1051030, Foto *6).
- Remi, quadrans? (110-50 v.C.)** potin, 4,29 gram, productieplaats onbekend, gezien andere vondsten mogelijk Duitsland.
Literatuur: Scheers 191 plaat 684; type BN 8124-8132; datering en productiegebied: Wigg (1995) 105 en 108.
Particuliere collectie, in 1991 te Maastricht gevonden (NUMIS 1051031, Foto *7).
- Remi, quadrans? (110-50 v.C.)** potin, 5,05 gram, productieplaats onbekend, gezien andere vondsten mogelijk Duitsland.
Literatuur: Scheers 191 plaat 684-686; datering en productiegebied: Wigg (1995) 105 en 108.
Particuliere collectie, in of voor 2008 te Roggel en Neer gevonden (NUMIS 1088797, Foto *8).
- Remi, quadrans? (110-50 v.C.)** potin, productieplaats onbekend, gezien andere vondsten mogelijk Duitsland.
Literatuur: Scheers 191 plaat 684-686, vergelijk; datering en productiegebied: Wigg (1995) 105 en 108.
Particuliere collectie, in 1991 te Olst-Wijhe gevonden (NUMIS 1014362).

IMITATIES

- Grieken, Rhodos, tetradrachme (400-300 v.C.)** zilver, gemonteerd. Productieplaats onbekend.
Literatuur: FMRN II *Drenthe* 2051.01.
Collectie Drents Museum Assen (inv. M 1883-11), in 1883 te Valtherveen (Borger-Odoorn) gevonden (NUMIS 1030014).
- Macedonië, Alexander III (postuum), tetradrachme (323-166 v.C.)** zilver, uit Asia Minor (Turkijë).
Literatuur: -.
Particuliere collectie, in 1991 te Budel-Schoot gevonden. De herkomst van deze munt is onduidelijk omdat op de vindplaats tevens van elders aangevoerde grond – uit Brabant en Duitsland – is verwerkt. (NUMIS 1040677).
- Donau-Kelten, aes; tetradrachme (200-50 v.C.)** brons. Productieplaats onbekend.
Literatuur: onbepaald.
Particuliere collectie, in 1987 gevonden nabij fort Vechten. (NUMIS 1030066).
- Grieken, Thasos, tetradrachme (146-80 v.C.)** zilver, gemonteerd. Productieplaats onbekend.
Literatuur: -.
Particuliere collectie, rond 1950 in de omgeving van Geldermalsen gevonden. Het voorwerp is gevat in een moderne zetting. Naar zeggen zouden er nog twee tetradrachmen van Thasos en enkele Romeinse zilveren munten gevonden zijn. (NUMIS 1042280).
-

Gouden staters uit de periode 60-50 v.C. vormen de eerste bodemvondsten van dichtbij geproduceerde munten. De eerdere series munten komen uit centraal Europa, terwijl de gouden staters in België zijn geproduceerd. Zij worden aan de Eburonen toegeschreven (zie Kaart 2 en Foto *9).¹² De fabricageplaats is vooralsnog niet getraceerd, op basis van de vondsten ligt deze waarschijnlijk in de buurt van het Belgische Tongeren of in het Nederlandse rivierengebied. Na de veroveringen van Caesar en de opstand van de Eburonen in het jaar 54 v.C. vindt een verschuiving plaats van zowel stammen als muntproductie. De Eburonen worden grotendeels uitgemoord en het vrijkomende gebied wordt door de Romeinen ingevuld met bevriende stammen of bewust ontvolkt gelaten. Rond 50 v.C. stopt de vervaardiging van gouden munten.¹³

De functie van de tot nu toe beschreven IJzertijdmunten dienen we – zoals Roymans en Aarts aangeven – mogelijk eerder op het sociale en religieuze vlak (prestigeobject en voor ceremonies en rituelen) te interpreteren dan als geld: het betaalmiddel zoals wij het tegenwoordig doorgaans gebruiken.¹⁴

Romeinse inmenging in muntslag en muntgebruik

Caesar schrijft in 51 v.C. dat Gallië tot aan de Rijn is veroverd. Er wordt echter getwijfeld aan de compleetheid van deze bewering.¹⁵ De Romeinse invloed in Nederland blijft tot de komst van gouverneur Agrippa (63-12 v.C.) in 19 v.C. en veldheer Drusus (38-9 v.C.) in 12 v.C. in ieder geval beperkt. De eerste archeologische bewijzen dateren pas uit ongeveer 19 v.C., uit Nijmegen.¹⁶ In het Nederlandse rivierengebied (ruwweg de regio tussen Rijn en Maas, van Nijmegen tot de Biesbosch) komen volgens Romeins plan de Bataven – een afgescheiden groep van de Chatten – te wonen. Op Kaart 1 is het kerngebied van de Bataven op basis van muntvondsten rood omkaderd. Aarts oppert de mogelijkheid dat de lokale bevolking – met name de geïmporteerde Bataven – al met munten bekend was waardoor ze meer open stonden voor het gebruik van Romeinse munten dan de rest van Nederland.¹⁷ Dat zou goed kunnen, omdat munten ook al werden gebruikt in de regio waar de Bataven oorspronkelijk vandaan kwamen. In Nederland waren vooral de Bataven actief

12 ROYMANS (2008) 15-16.

13 VAN HEESCH (1998) 31.

14 ROYMANS (1998) 7 en 25; ROYMANS (2008) 25; AARTS (2000).

15 PROOS (2006) 57.

16 KEMMERS (2006) 61.

17 AARTS (2000) 238.

in de muntslag. Bij gebrek aan goud gaan zij over op het gebruik van zilver en later brons als muntmetaal. Zij slaan triquetrumstaters, beter bekend onder de naam regenboogshoteltjes (afgebeeld onder andere in Bijlage 1).¹⁸ Dit zijn de eerste munten die met enige zekerheid als Nederlandse productie kunnen worden beschouwd. De toeschrijving aan Nederland is niet voor alle regenboogshoteltjes zeker, want mogelijk heeft een deel van de muntslag op de Dünsberg in Hessen – een slordige 170 kilometer ten westen van Heerlen – plaatsgevonden.¹⁹ Bovendien wordt tegenwoordig getwijfeld of deze munten misschien toch door een deelgroep van de Eburonen zijn geslagen.²⁰ Er was dus sprake van onderlinge contacten. Zouden de overlevende Eburonen dwangmatig zijn samengesmolten met de Bataven? Dit zou de vrijwel naadloze overgang van de productie van regenboogshoteltjes door beide stammen kunnen verklaren.

Met de komst van de Romeinen ontstaat er op kleine schaal een markteconomie.²¹ Het geld uit de periode van de Romeinse Republiek (tot 31 v.C.) is onder andere gebruikt voor soldijbetalingen. Deze munten kwamen via contacten tussen de soldaten en de lokale bevolking – bijvoorbeeld via toeleveranciers – uiteindelijk bij de stammen terecht.²² Eenmaal buiten de directe Romeinse invloedssfeer is aannemelijk dat ze net als de oude munten uit de IJzertijd wederom in veel gevallen amper of niet als geld zijn gebruikt. Muntgeld was immers voor de lokale bevolking een nieuw fenomeen en terwijl de behoefte ernaar groeide waren de munten waarschijnlijk ontoereikend – en in onvoldoende verschillende waardes – beschikbaar om er goed gebruik van te kunnen maken. Misschien is hier overigens een uitzondering te maken voor de Bataven omdat zij al langer bekend waren met het gebruik van munten en sterker dan de omliggende stammen door de Romeinen werden beïnvloed. Een belangrijke indicatie hiervoor zijn de Kaarten 2 en 3, waaruit blijkt dat de dichtste concentratie vondsten van IJzertijdmunten ligt in het Bataafse stamgebied.

De grote concentratie munten in het rivierengebied op Kaart 2 komt uit het leefgebied van de Eburonen en Bataven. De kaart toont dat de bewoners van West- en Noord-Nederland amper of geen munten gebruikten. Het lijkt erop dat de stammen daar minder ontwikkeld waren, in het westen zijn minder

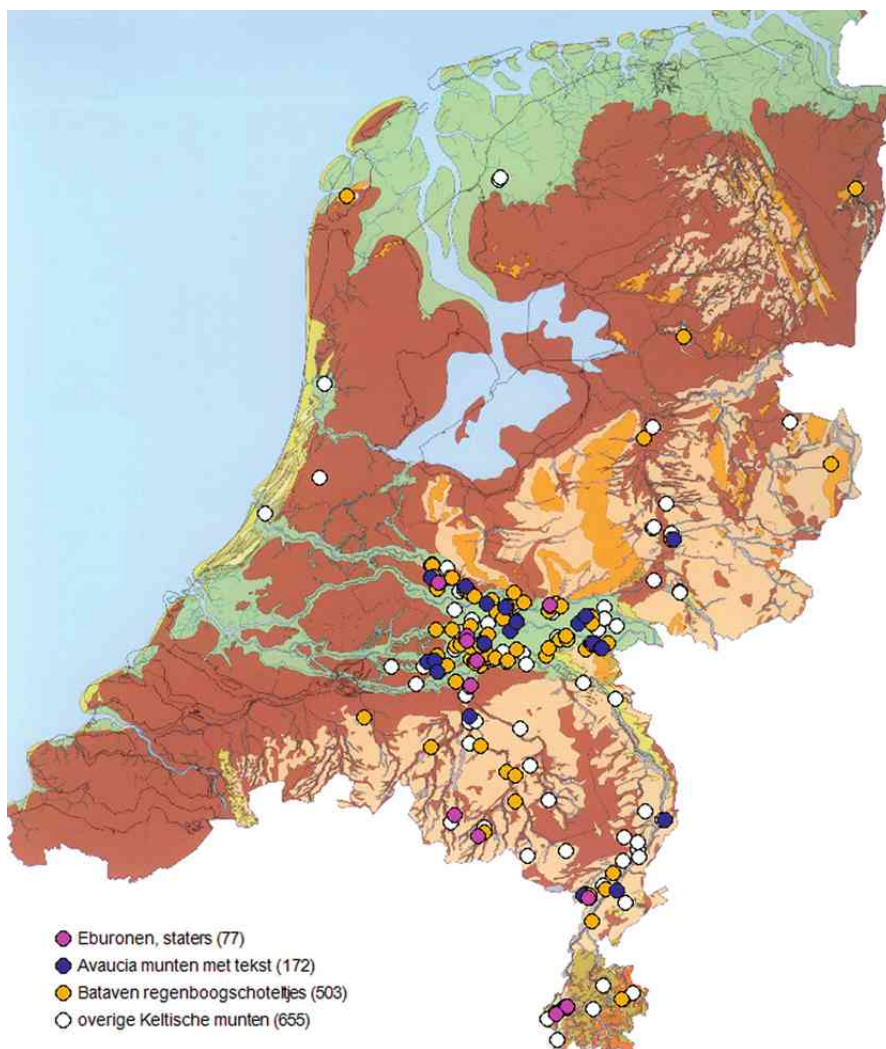
18 ROYMANS (2001) 93-145.

19 ROYMANS en DIJKMAN (2012) 186.

20 ROYMANS en DIJKMAN (2012) 179-183.

21 BURINGH, VAN ZANDEN EN BOSKER (2012) 15 en 17.

22 AARTS (2000) 40.

Kaart 2. IJzertijdmunten exclusief het materiaal van Kaart 3 (n=1.407)

Kaart 3. IJzertijdmunten al dan niet deels op Romeins gezag geslagen (n=902)

Foto 9-12. Van links naar rechts: stater van de Eburonen, aes of quadrans met en zonder tekst AVAVCIA en van het type Germanus Indutilli L.²³

nederzettingen gelokaliseerd.²⁴ Aangetoond is dat in ieder geval in het westelijk kustgebied glazen armbanden uit de La Tèneperiode (een belangrijke aanwijzing voor de interactie tussen de stammen) ontbreken, blijkbaar leefden zij geïsoleerd van andere stammen of wensten zij geen munten te gebruiken.²⁵ Net als altijd is het interpreteren van vondstgegevens echter niet eenvoudig, want een deel van het materiaal kan bijvoorbeeld onder invloed van natuurlijke omstandigheden – zoals de veranderende kustlijn – zijn weggespoeld waardoor het beeld dat wij nu kennen vertekend is.

Het is verleidelijk om Kaart 2 te splitsen in de tijd vóór en vanaf 57 v.C.: de pre-Romeinse en Romeinse periode. Dit is echter lastig door de beperkte dateerbaarheid van de munten, die niet zelden in beide perioden valt. Daarnaast toont Kaart 2 qua spreiding voor alle erin opgenomen munten min of meer hetzelfde beeld, om welke reden van splitsing is afgezien. De regenboogschoteltjes zijn opgenomen in Kaart 2. Zij zijn door de Bataven of een deelgroep van de Eburonen geslagen en worden gedateerd in de periode 60 v.C.-15 v.C.²⁶ Van deze kaart zijn alleen de regenboogschoteltjes (minimaal deels) in Nederland geslagen. Er zijn voor zover bekend in de pre-Romeinse tijd geen munten binnen de huidige Nederlandse landsgrenzen geslagen. Dit is een indicatie voor het geringe muntgebruik vóór de komst van de Romeinen.

23 Respectievelijk NUMIS 1011760 gevonden in Est, NUMIS 1032254 gevonden in Venlo, NUMIS 1088803 gevonden in Son en Breugel en NUMIS 1015919 gevonden in Ittervoort.

24 AARTS (2000) 40.

25 BAZELMANS EN DE JONGE (2006) 46.

26 Eerder zijn deze munten gedateerd in de periode 50 v.C. tot 15 v.C., recent is een vroegere start van de productie – kort voor de komst van Caesar – aannemelijk gemaakt. ROYMANS EN DIJKMAN (2012) 186-187.

Niet lang na 19 v.C. intensiveert de Romeinse invloed en komen nieuwe munttypen in zwang. Het zijn kleine bronzen munten, die mogelijk in opdracht van de Romeinen als kleingeld zijn geslagen (zie Kaart 3 en Foto's *11 en *12).²⁷ Deze munten worden vooral in het rivierengebied vaak in de bodem aangetroffen. Het zijn munten van het type *Germanus Indutilli L* en navolgingen van een oudere serie munten (met de tekst AVAVCIA, zie Foto *10), waarschijnlijk nog in de periode 25-15 v.C. geslagen door de Tungri (rond Tongeren). Deze jongere serie draagt geen tekst en is gedateerd in de periode 15 v.C.-10 n.C., in de tijd dat tijdens Drusus' veldtochten de eerste Romeinse legerkampen werden opgezet.²⁸ Aan het einde van de regering van keizer Augustus in het jaar 14 n.C. is het gebruik van de IJzertijdmunten in Nederland zo goed als verdwenen.²⁹

In het Augusteïsche fort op de Hunerberg in Nijmegen zijn IJzertijdmunten aangetroffen. Dat deze munten zouden zijn gebruikt om de lokale hulptroepen te betalen is niet onomstreden, maar er is in ieder geval een duidelijk verband aangetoond met het Romeinse leger.³⁰ De jongste Avauciamunten waren waarschijnlijk alleen bestemd voor lokaal Romeins en inheems gebruik, wat in overeenstemming is met de lage waarde van de kleine bronzen muntjes in vergelijking met de denarii. In het noordwesten van België zijn ze bijvoorbeeld vrijwel niet teruggevonden.³¹ Zij vormen daarmee het vroegste Nederlandse voorbeeld dat laagwaardige munten gevangen zaten in het lokale gebruiksgebied, terwijl de hoogwaardige munten eerder grote afstanden aflegden. Uiteraard zijn er meer factoren van betekenis aan te dragen. In de regio tussen Nijmegen en Vechten gingen de ontwikkelingen sneller dan in het westen, waar het muntgebruik pas laat op gang kwam. Daarbij moeten wij ons bovendien bedenken dat de Romeinen aan de kust noodgedwongen zijn geduld, maar dat het contact tussen de stammen onderling nog steeds beperkt zal zijn geweest.³²

27 ROYMANS (2007) 22; van het type Avaucia II en III en BELIËN (2009) 31-51 van het type *Germanus Indutilli L*.

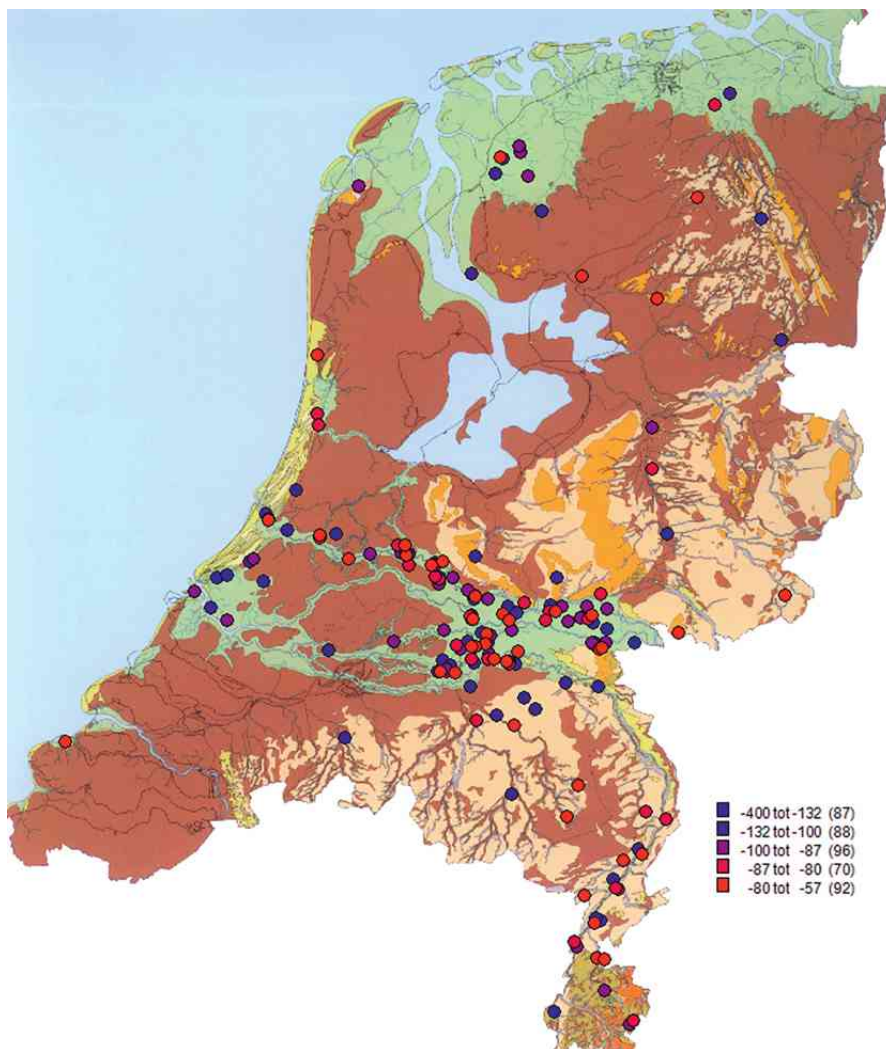
28 ROYMANS (2008) 20-22; KEMMERS (2006) 44 en 65.

29 AARTS (2000) 40.

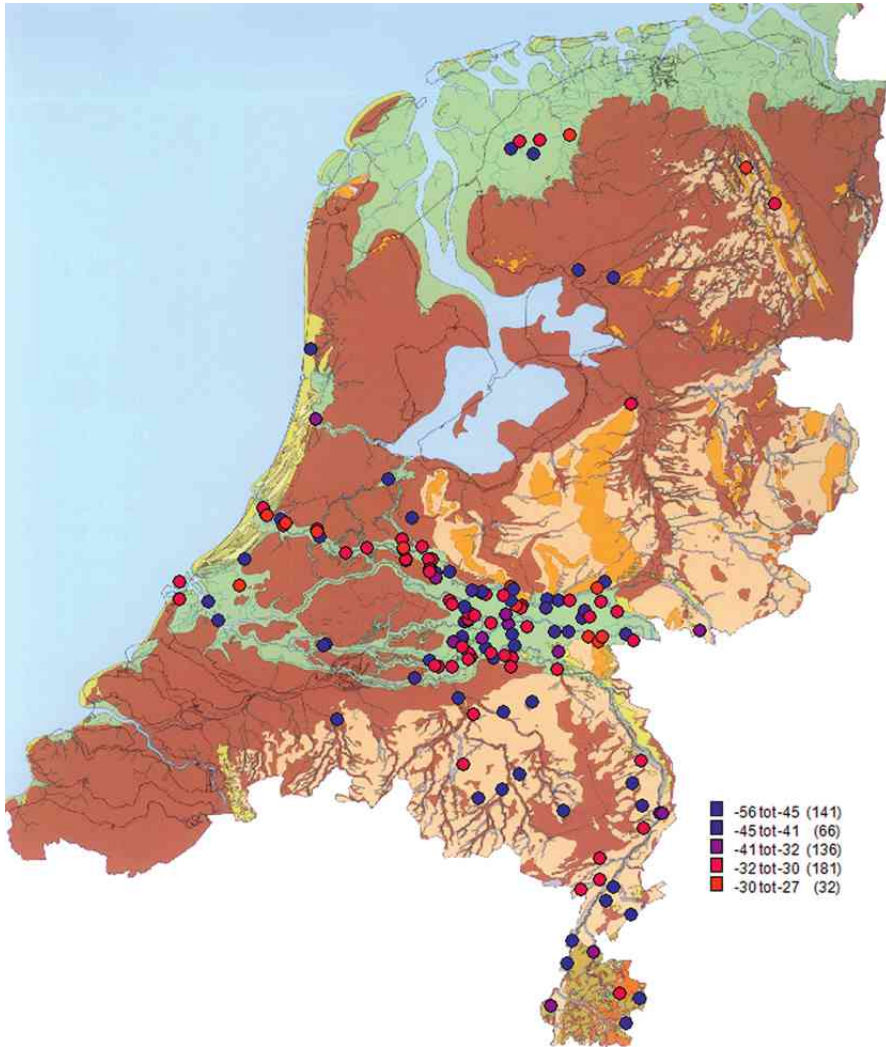
30 KEMMERS (2006) 26 noot 40.

31 VAN HEESCH (1998) 44-45.

32 BAZELMANS EN DE JONGE (2006) 48.

Kaart 4. Los gevonden munten uit de Romeinse Republiek tot en met 57 v.C. (n=433)

Kaart 5. Los gevonden munten uit de Romeinse Republiek van 56-27 v.C. (n=556)

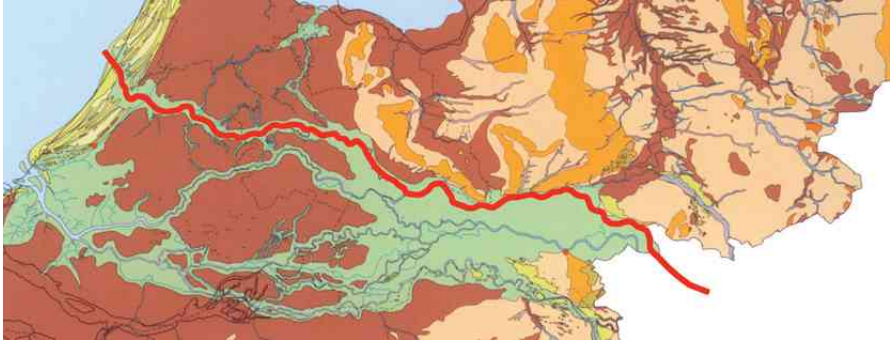
Munten uit de tijd van de Romeinse Republiek

De Kaarten 4 en 5 tonen de vondsten van Republikeinse munten. Ze zijn ruwweg gesplitst in de periodes voor- en vanaf de komst van de Romeinen. Tussen 58 v.C. en 51 v.C. veroverde Caesar grote delen van Noordwest-Europa. In 57 v.C. kwam hij voor het eerst in het noorden van Gallië – waar hij de Belgae onderwierp – en daarom is dat jaar voor deze twee kaarten als scheiding gekozen. Overigens nam de invloed van de Romeinen op de lokale bevolking geleidelijk toe: het geïsoleerde noorden en westen van Nederland raakten steeds meer betrokken bij de buitenwereld.

De eerste Romeinse munten kunnen – net als de vroegste IJzertijdmunten – sporadisch zijn gearriveerd via (handels)contacten. De meeste munten zullen door de Romeinen zelf zijn meegebracht voor de betaling van de soldaten. Sinds 19 v.C. intensiverde de Romeinse aanwezigheid. In Nijmegen en wat later in Vechten werden militaire uitvalsbases ingericht. Kemmers geeft in haar proefschrift bijvoorbeeld een bewoningsperiode tussen 19 v.C. en 12 v.C. voor het legerkamp op de Hunerberg te Nijmegen.³³ Er zijn pogingen ondernomen om het Rijk verder naar het noorden toe uit te breiden, maar in het jaar 47 werd besloten om de Rijn definitief als rijksgrens (Limes, zie Kaart 6) te handhaven en verder te fortificeren. Deze grens snijdt het huidige Nederland in tweeën. Republikeinse denarii worden niet alleen binnen de grenzen van het Romeinse Rijk gevonden. Kaarten 4 en 5 tonen dat ze – zij het minder talrijk – ook ten noorden van de Limes worden aangetroffen. Opvallend is dat de munten in de meeste gevallen de loop van grote en kleine rivieren volgen, waarbij de meeste vondsten in het rivierengebied van Midden-Nederland zijn aangetroffen. Dit is de zelfde regio waar ook munten uit de IJzertijd veelvuldig worden gevonden (zie Kaart 2). Helaas is niet in te schatten hoeveel IJzertijdmunten pas met de Bataven (en dus de Romeinen) in Nederland terecht zijn gekomen. En er zijn meer onzekere factoren, want zoals eerder is benadrukt, is het duiden van vondstkaarten nooit eenvoudig. De bodemgesteldheid kan, net als bijvoorbeeld natuurlijke omstandigheden zoals overstromingen, het beeld beïnvloeden.

Er is geen wezenlijk verschil tussen Kaarten 4 en 5 waarneembaar. Dit duidt erop dat de Romeinse munten geproduceerd tot en met 57 v.C. vooral vanaf 56 v.C. in de bodem zijn beland, waarschijnlijk zelfs pas sinds de laatste twee decennia voor onze jaartelling, dus vanaf het moment dat de Romeinse invloed toeneemt en de Romeinen veel munten meebrachten. De in de pre-Romeinse periode verloren of verstopte Romeinse munten zijn niet meer als zodanig te

33 KEMMERS (2006) 61.

Kaart 6. De globale loop van de Romeinse Limes

herkennen, ik ga ervan uit dat deze – zoals eerder geschreven waarschijnlijk sporadisch aangevoerde – munten vooral zijn gevonden op locaties die aansluiten bij de vondsten van Kaart 2.

Muntgebruik rond het begin van de jaartelling

Het vergelijken van de kaarten met IJzertijdmunten (Kaart 2 en 3) en Republikeinse munten (Kaart 4 en 5) blijkt uitermate interessant. Zij geven inzicht in het muntgebruik in deze periode. Hierbij moet wel rekening worden gehouden met onzekere factoren. Er moeten bijvoorbeeld vraagtekens worden gezet bij de daadwerkelijke gebruikperiode van de munten en wanneer ze verloren zijn geraakt. Na vervaardiging bleven ze zoals eerder is aangestipt vaak langere tijd in gebruik, waardoor het bepalen van het moment dat ze in de bodem terecht kwamen bijzonder lastig is.

De munten van de Kaarten 3, 4 en 5 moeten gelijktijdig in gebruik zijn geweest. Opvallend is echter dat de IJzertijdmunten van Kaart 3 – waarschijnlijk op Romeins gezag geslagen – veel beter aansluiten bij die van Kaart 2, dan bij de Romeinse munten van Kaarten 4 en 5. De absolute aantallen munten op de kaarten – Kaarten 2 tot en met 5 tonen respectievelijk 1.407, 902, 433 en 556 vondsten – zijn groot genoeg om aan te nemen dat er daadwerkelijk een verschil bestaat.

Waarom zijn er in het westen en noorden wel Romeinse munten, maar vrijwel geen IJzertijdmunten aangetroffen? Dit lijkt op twee separate gebruiksgebieden te duiden: de IJzertijdmunten enerzijds en de Romeinse munten anderzijds. De schatvondsten (zie Tabel 2, waarover later meer) zijn een indicatie dat IJzertijd- en Republikeinse munten voor de komst van de Romeinen amper

zijn gebruikt. Mogelijk zijn de oude IJzertijdmunten door de Romeinen en Bataven geïntroduceerd en vooral lokaal in Bataafs gebied gebruikt. Het in opdracht van de Romeinen geslagen kleingeld bleef zichtbaar eveneens lokaal circuleren. Zoals eerder beschreven zijn de munten uit de pre-Romeinse periode waarschijnlijk vooral op sociaal en religieus gebied gebruikt. De grote overeenkomsten tussen de Kaarten 2 en 3 geven een indicatie dat het gebruik van IJzertijdmunten in de Romeinse tijd niet veel is veranderd. Mogelijk zijn de munten uiteindelijk door de lokale stammen onttrokken aan het betalingsverkeer en wederom in de oude sociale en religieuze context gebruikt.

Blijkens de vele vondsten in het Bataafse woongebied is het muntgebruik onder invloed van de Romeinen eerder toe- dan afgenomen. Een belangrijk deel van de munten is in de Romeinse periode geslagen en gebruikt door de Bataven. Bovendien is een deel van de IJzertijdmunten – met name de veelvuldig voorkomende Avauciamunten en de munten met de tekst *Germanus Indutilli L* – waarschijnlijk in opdracht van de Romeinen vervaardigd. Het gebruik van IJzertijdmunten beleefde in Nederland maar een korte bloeiperiode. Tijdens de regeerperiode van keizer Augustus verdwijnt het gebruik ervan vrijwel geheel, zoals eerder in Kalkriese is aangetoond.³⁴

Vóór de komst van Caesar zullen er niet veel Republikeinse munten tot Nederland zijn doorgedrongen. Verreweg de meeste exemplaren zullen zijn meegemaakt met de legioenen. Ze werden weliswaar niet zo lokaal gebruikt als de kleine koperen Avauciamunten, maar zij bleven toch vooral regionaal circuleren. Elders is gewezen op de verschillen tussen de vondsten in Nederland en het Verenigd Koninkrijk.³⁵ De grafiek in dat artikel is hier nogmaals afgedrukt (Grafiek 1). Vergelijking van de data uit beide landen laat zien dat munten uit de periode voorafgaand aan de Romeinse invasie van het eiland (vanaf het jaar 43) verhoudingsgewijs weinig voorkomen, terwijl zij in Nederland juist veelvuldig aanwezig zijn. Blijkbaar waren de Republikeinse munten toen al veel minder regelmatig meer in gebruik of in ieder geval minder vaak beschikbaar voor overzeese export en zijn voor soldijbetalingen veelal nieuwe (Keizertijd)munten aangevoerd. Republikeinse munten worden in Britse vondsten gevonden tot het begin van de regeerperiode van keizer Antoninus Pius (138-161).³⁶ Het valt buiten de strekking van dit artikel, maar omdat de grafiek de hele Romeinse periode bestrijkt, wijs ik even op het verschil tussen de beide gebieden in de laat-Romeinse periode. Dit is te verklaren doordat de

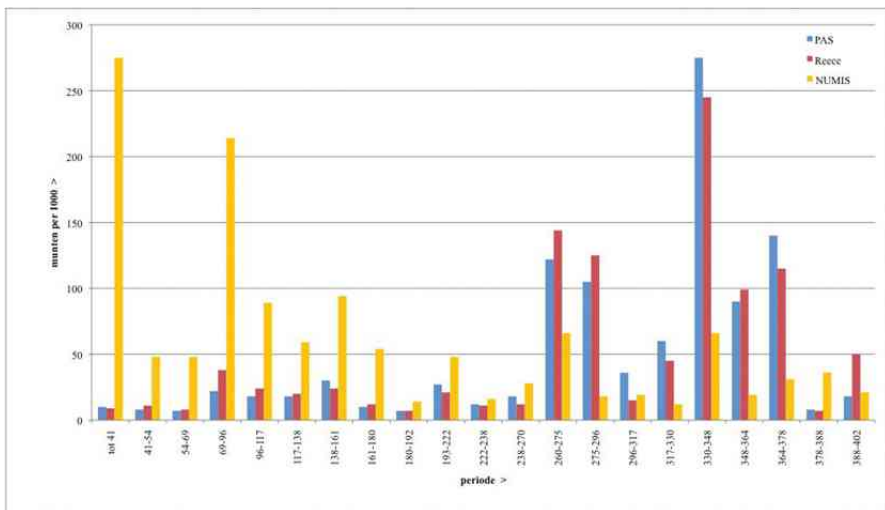
34 VAN HEESCH (1998) 53.

35 PELS DONK (2011) 199-204.

36 DUNCAN-JONES (1994) 197.

Limes in Nederland rond het jaar 260 wordt opgegeven, waarna veel bewoning verdwijnt en de toevoer van nieuwe munten stopt. Vanaf deze tijd komen er Franken in het gebied te wonen.³⁷

Schatvondsten en muntcomplexen met Republikeinse munten zijn schaars. Kaart 11 geeft een overzicht van alle in NUMIS geregistreerde vondsten. Zij zijn nader toegelicht in Tabel 2 en hebben stuk voor stuk een sluitdatum die valt in de Romeinse Keizertijd, met name in de tijd van keizer Augustus (27 v.C.-14 n.C.). De oudste vondst – met zeven deels slecht determineerbare koperen munten – is gedaan in 1956-1957 in Rossum. De sluitmunt is hier een in de periode 16-10 v.C. geslagen as van keizer Augustus uit Nîmes. Ook in het noordwesten van België zijn schatvondsten met Republikeinse munten zeldzaam: net als in Nederland zijn deze vondsten te dateren in de Keizertijd.³⁸ Door het kleine aantal vondsten is het lastig om hier harde conclusies aan te verbinden. Het lijkt erop dat deze munten vooral in de laatste decennia voor onze jaartelling voor het eerst zijn gebruikt.

Grafiek 1. Vergelijking tussen muntvondsten uit het Verenigd Koninkrijk (PAS en Reece (1995)) en Nederland (NUMIS), met respectievelijk 38.167, ±100.000 en 24.554 munten.

37 AARTS (2000) 41.

38 VAN HEESCH (1998) 53.

Omdat aangenomen kan worden dat het gros van de munten uit de Romeinse Republiek pas ten tijde van het Keizerrijk in Nederlandse bodem terecht is gekomen, wordt het van belang ook even een blik te werpen op muntvondsten uit het Keizerrijk (Kaart 7). Er bestaat qua muntvondsten weliswaar een verschil in intensiteit tussen de noord- en zuidzijde van de Limes, maar deze is kleiner dan verwacht zou mogen worden. Aan beide zijden van de Rijn is de Romeinse invloed duidelijk zichtbaar. Dit begint al direct met de munten van keizer Augustus (zie Kaart 8). Het door de Augusteïsche munten geschetste verspreidingspatroon is herkenbaar voor de hele Romeinse tijd. De muntvondsten geven duidelijke indicaties van woongebieden en (handels)routes over land en over water. Daarnaast heeft Beliën aangetoond dat de vondsten tot het jaar 69 met name in militaire context zijn teruggevonden.³⁹ Omdat munten uit de Republiek ook in de Keizertijd zijn gebruikt, is het lastig om de ten noorden van de Rijn gevonden exemplaren zonder meer te koppelen aan militaire activiteiten in de vroege periode van Romeins Nederland: zij kunnen – zeker als zij een goed zilvergehalte hebben – net zo goed op een later moment via (handels)contacten naar het noorden zijn verplaatst. Het zwaartepunt van de muntvondsten ligt in het gebied ten zuiden van de Limes, maar ook de kustregio springt er uit. Aan de noordzijde zijn veel vondsten uit Friesland en Groningen afkomstig. Opvallend is de verspreiding van munten via het water. Een belangrijk deel van de contacten met de buurvolken ten noorden van de Rijn blijkt te zijn verlopen via de kust. Daarnaast werd het gebied langs de tegenwoordige IJssel in deze tijd intensief gebruikt.⁴⁰ Via de Dommel en andere kleine rivieren werd het Romeinse achterland richting België ontsloten. Zeeland is opvallend ondervertegenwoordigd, maar dat heeft mogelijk eerder te maken met de geografische veranderingen dan met een gebrek aan Romeinse aanwezigheid. Na het vertrek van de Romeinen zakt het muntgebruik in. Kaart 9 toont slechts 346 munten uit de daaropvolgende twee eeuwen. Opvallend is het kleine aantal vondsten in Limburg en oostelijk Nederland. Net als in de Romeinse tijd heeft het Nederlandse rivierengebied een gunstig leefklimaat. Het scheidt dan ook geen verwondering dat vondsten van deze munten voornamelijk zijn gedaan langs de rivierlopen en de kust. Langs het water ontwikkelen zich in de vroege Middeleeuwen langzaam maar zeker nieuwe handelsroutes. Vanaf het einde van de zevende eeuw kwam met de sceatta een nieuw hoogtepunt in muntgebruik, zoals recent in diverse jaarboeken is aangetoond.⁴¹

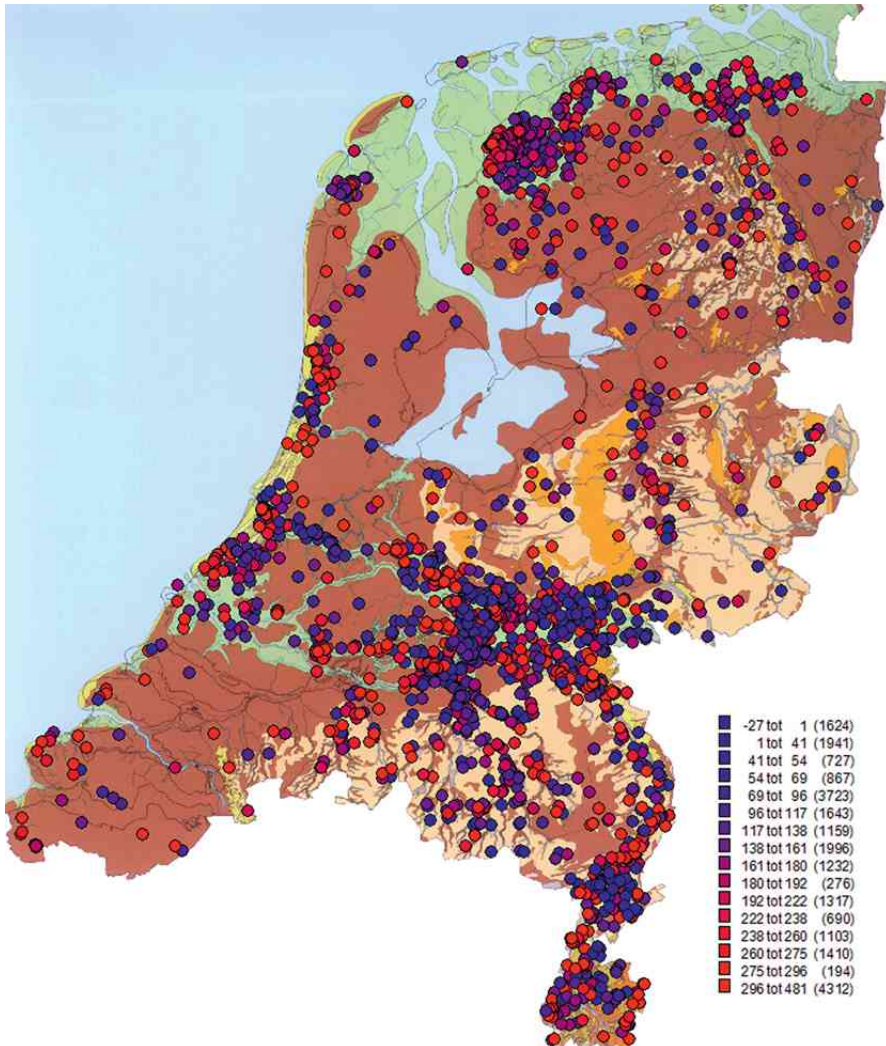
39 BELIËN (2011) 515-516.

40 Ook GROOTHEDDE (2013) 55-60 geeft een nieuwe kijk op de IJssel.

41 OP DEN VELDE en METCALF (2003), METCALF en OP DEN VELDE (2009) en (2010).

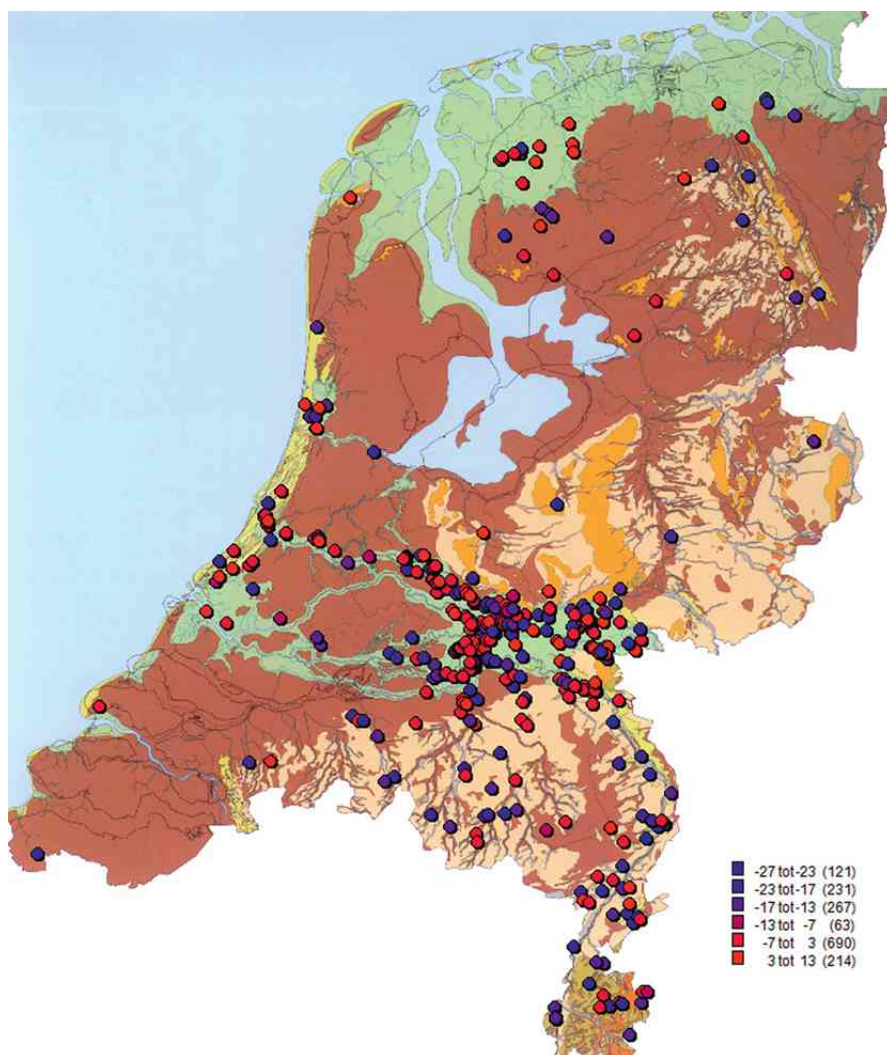
Schatvondsten

Tabel 2 toont de in NUMIS opgenomen schatvondsten en muntcomplexen (zie ook Kaarten 10 en 11). Enige niet of slecht in de literatuur ontsloten muntvondsten zijn in de Bijlagen 1 tot en met 8 nader uitgewerkt. Helaas zijn de

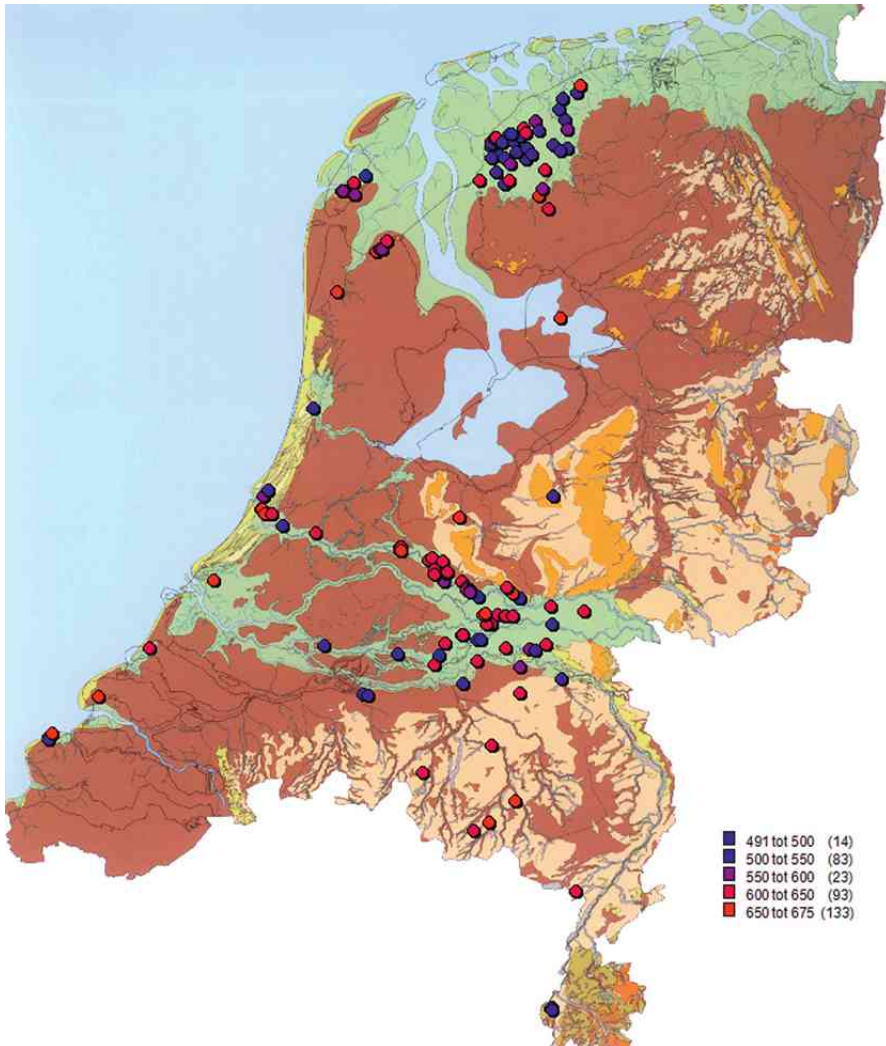
Kaart 7. Munten van het Romeinse Keizerrijk uit Nederlandse bodem, onderverdeeld naar eerste slagjaren. (n=24.214)

vondstomstandigheden niet altijd bekend. Cruciaal is de vraag hoe de munten zijn aangetroffen. In principe zijn munten bij een schatvondst direct bij elkaar gevonden, terwijl ze bij een muntcomplex (ook wel vondstcomplex genoemd, maar dit is een verwarrend begrip omdat dit tevens op een hele archeologische opgravingsite duidt) op een kleine afstand van elkaar zijn aangetroffen. Dit

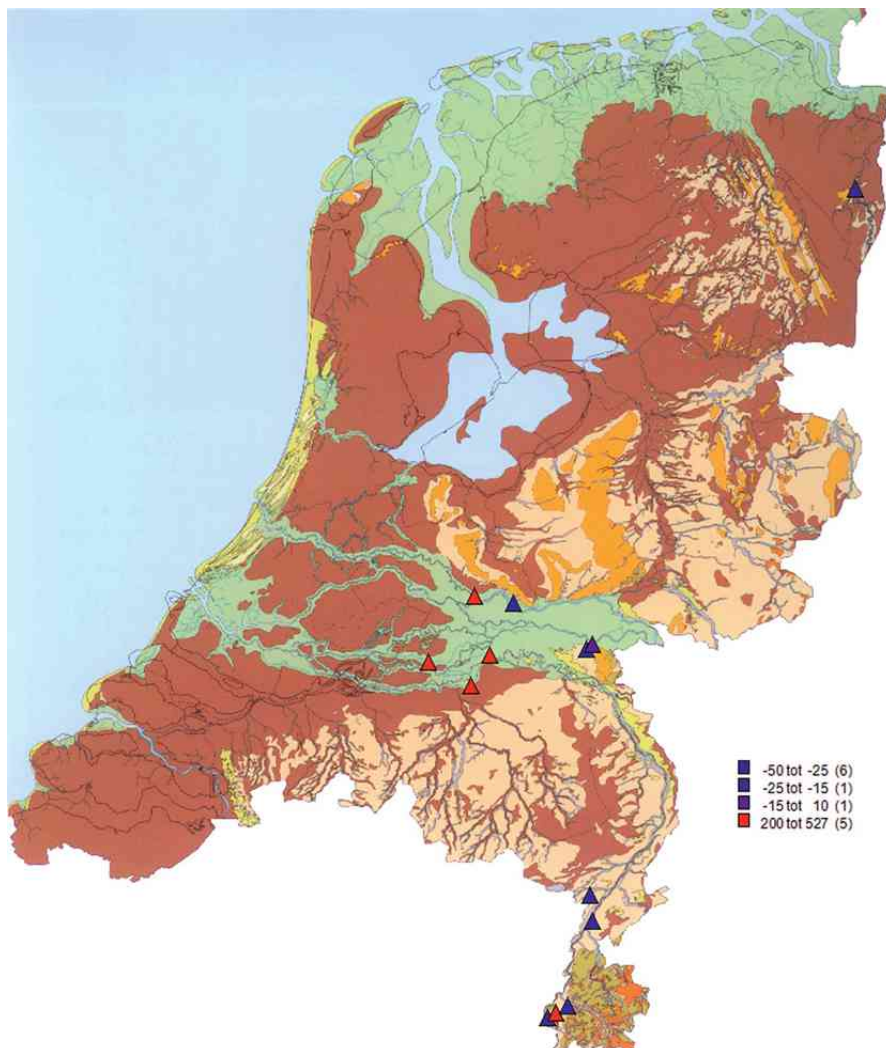
Kaart 8. Munten van keizer Augustus (27 v.C.-14 n.C.), onderverdeeld naar eerste slagjaren. (n = 1.586)

laatste kan bijvoorbeeld komen doordat een schatvondst door ploegen is verspreid, maar ook doordat een terrein over langere tijd is gebruikt waarbij zo nu en dan een of meerdere munten in de bodem terecht zijn gekomen, bijvoorbeeld in een woongemeenschap of offerplaats. Schatvondsten zijn met name onder te verdelen in spaar-, omloop- en depotschatten. In het eerste geval zijn

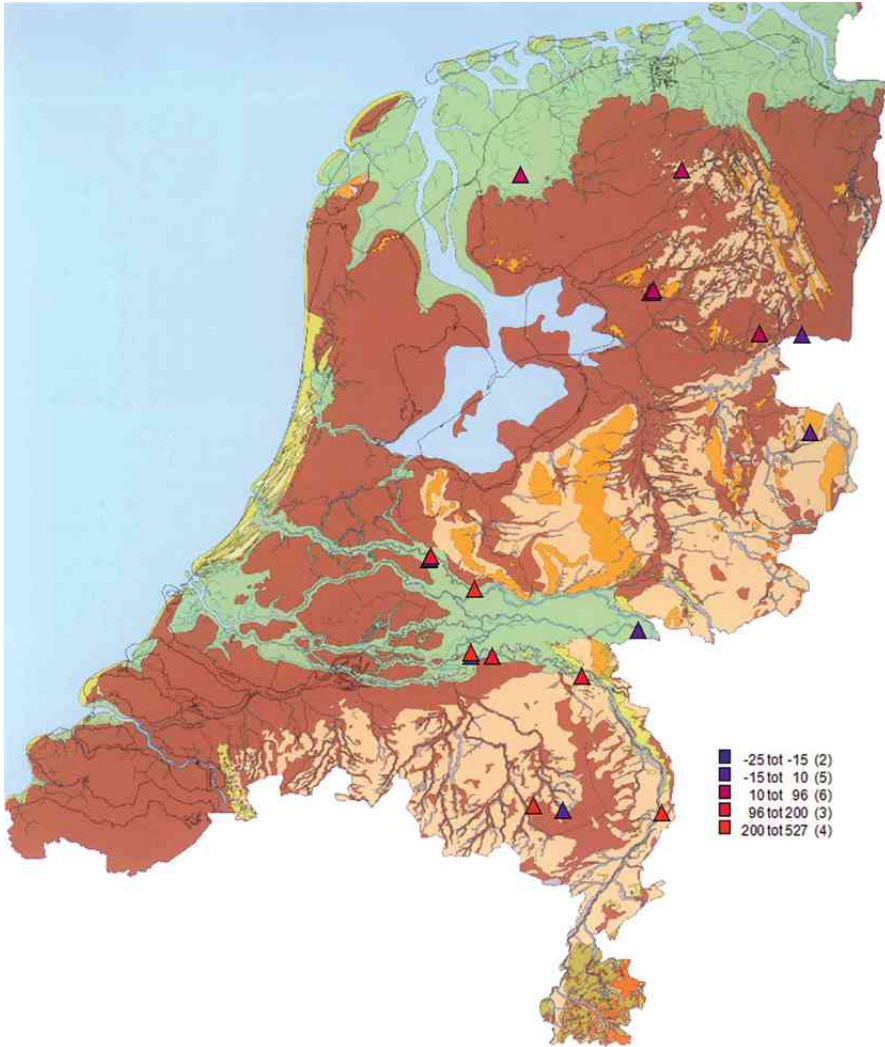

Kaart 9. Middeleeuwse munten uit de periode 481-675, onderverdeeld naar eerste slagjaren. (n= 346)

betere munten bewaard, in het tweede geval is een min of meer toevallige greep uit de circulatie gedaan en in het derde geval maakte minimaal een deel van de munten geen onderdeel meer uit van de circulatie en zijn de munten verzameld voor hun metaalwaarde. Deze verschillen zijn van invloed op het moment van verbergen en de veronderstelde gebruiksperiode van de munten.

Kaart 10. Schatvondsten en muntcomplexen met IJzertijdmunten, onderverdeeld naar vroegst mogelijke verbergingsjaren (n = 13 vindplaatsen).

Kaart 11. Schatvondsten en muntcomplexen met munten uit de Romeinse Republiek, onderverdeeld naar vroegst mogelijke verbergingsjaren (n = 20 vindplaatsen).

De IJzertijdmunten zijn vrijwel allemaal gevonden in Limburg en het rivierengebied. Er is slechts een klein aantal schatvondsten bekend, waarvan ook nog eens aangenomen kan worden dat de jongste vijf – gezien de datering – om de een of andere reden vermengd zijn geraakt met later in de grond terecht gekomen munten. Slechts de oudste vier vondsten zijn als schatvondst geregistreerd.

De vondsten *Wolder 1991* en *Nijmegen vóór 1998* staan als muntcomplex te boek, qua inhoud kunnen dit prima schatvondsten zijn die – bijvoorbeeld door ploegen – uit elkaar zijn geraakt. Schatvondsten – en IJzertijdmunten meer algemeen – zijn in Nederland relatief schaars. Bovendien zijn de vondsten klein van omvang. Wat dat betreft waren de stammen in zuidelijker streken al veel vroeger actief. De oudste vondst is waarschijnlijk kort voor 52 v.C. begraven.⁴² Alle vondsten zijn dus verborgen in de Romeinse tijd en zoals Kaart 10 toont bovendien ‘binnen’ de grenzen van het Rijk.

Net als bij de IJzertijdmunten is slechts een klein aantal schatvondsten bekend met munten uit de Romeinse Republiek. De schatvondsten uit de Romeinse Republiek geven een gevarieerder verspreidingspatroon. Zij zijn niet alleen binnen de grenzen van het Rijk terecht gekomen, maar nadrukkelijk ook daarbuiten. Opvallend is dat zij allemaal zijn verborgen in de tijd dat de Republiek al was overgegaan naar het Keizerrijk. De schatvondsten zijn voor een groot deel verborgen met munten van keizer Augustus (27 v.C.-14 n.C.) als jongste munt. Dit kan deels te maken hebben met Romeinse militaire activiteiten ten noorden van de Rijn. Pas in het jaar 47 werd verdere expansie in noordelijke richting opgegeven. Dat neemt niet weg dat een deel van de ten noorden van de Limes gevonden munten ook na het jaar 14 in de grond terecht kunnen zijn gekomen. Bijvoorbeeld via handelscontacten op het moment dat de Limes langs de Rijn al lang en breed een onderdeel was geworden van de dagelijkse werkelijkheid. De munten met een laag zilveragehalte – zoals de denarii van Marcus Antonius (±83 v.C.-30 v.C.) – bleven uiteindelijk het langst in circulatie.⁴³ Vanaf het begin van de tweede eeuw zullen Republikeinse munten amper of niet meer zijn gebruikt.

Conclusie

De in NUMIS geregistreerde vondsten tonen een beeld van de geschiedenis van Nederland in de pre- en protohistorie. Dit gebeurt niet alleen dankzij verspreidingskaarten van gevonden munten, maar ook via de ontsluiting van muntschatten. Kort en krachtig is uit de muntvondsten een aantal hoofdontwikkelingen te destilleren. Het lijkt erop dat:

- IJzertijdmunten het eerst in het zuidoosten van Noord-Brabant en in Limburg zijn gebruikt. Deze gebieden sluiten waarschijnlijk beter aan bij de dan al meer ontwikkelde zuiderburen, waar muntgebruik al langer voorkwam.

42 ROYMANS EN DIJKMAN (2012) 193.

43 VAN HEESCH (1998) 56.

- IJzertijdmunten in Midden-Nederland voornamelijk vanaf 54 v.C. door de Bataven zijn gebruikt. De Bataven waren al bekend met munten en er is sprake van Romeinse inmenging.
- IJzertijdmunten na de regering van keizer Augustus zo goed als niet meer werden gebruikt.
- Republikeinse munten voornamelijk vanaf 19 v.C. zijn aangevoerd, vanaf het moment dat de Romeinse interesse en aanwezigheid in Nederland intensiveert.
- Republikeinse munten tot diep in de eerste eeuw van onze jaartelling in gebruik bleven. Daarna neemt het aantal vondsten af.

IJzertijdmunten hebben zich anders over Nederland verspreid dan munten uit de Republiek. Dit duidt op twee separate gebruiksdoelen, zelfs op momenten dat het niet uitgesloten is dat de munten tegelijkertijd voorkwamen. Uit de kaarten blijkt dat Nederland onder invloed van de opgelegde Romeinse beschaving in snel tempo veranderd is. Rond het begin van het nieuwe millennium neemt het muntverlies (en dus het muntgebruik) in Nederland sterk toe. De munten van keizer Augustus worden in heel Nederland teruggevonden, al moeten wij hierbij in gedachten houden dat een deel van deze munten na het jaar 14 in de grond zal zijn geraakt.

De spreiding van Republikeinse vondsten sluit veel beter aan bij vondsten uit het Keizerrijk dan bij die van IJzertijdmunten. Waarschijnlijk zijn vrijwel alle munten uit de Republiek met de legioenen meegekomen. De vernieuwde aandacht van de Romeinen voor onze regio in de periode 19-16 v.C. zal voor een eerste grote toestroom van Romeinse munten hebben gezorgd, in verband met soldijbetalingen. De meeste exemplaren zullen pas tijdens het Keizerrijk in Nederland terecht zijn gekomen. Voor deze munten vormen de schatvondsten namelijk een indicatie dat ze vrijwel ontbraken vóór de regering van keizer Augustus (27 v.C.-14 n.C.). De schatvondsten zijn helaas klein in aantal en omvang. Hierdoor ligt vertekening op de loer, want ongetwijfeld zijn de munten al eerder gebruikt. Hieruit blijkt dat wij muntvondsten zeer kritisch moeten blijven beschouwen en niet los kunnen zien van de bredere context. Nadat de munten eenmaal in omloop waren gebracht kunnen zij meerdere decennia zijn gebruikt.

Aanbevelingen

Dit artikel geeft slechts een globale indruk van de grote hoeveelheid materiaal die beschikbaar is voor onderzoek. Van de munten tot en met het jaar 14 zijn de gegevens verder aangevuld en ondertussen stroomt nieuw vondstmateriaal

NUMIS binnen. Over de munten is het laatste woord nog niet geschreven. Vele grote en kleine onderzoeken zullen volgen. Het verdient de aanbeveling om in ieder geval per muntsoort de toeschrijving en datering verder onder de loep te nemen om ervoor te zorgen dat niet te lang wordt doorgewerkt met verouderde inzichten. Daarnaast is het te hopen dat deze inzichten ook met NUMIS worden gedeeld zodat het bestand niet opnieuw achter gaat lopen bij de actualiteit. Nader onderzoek naar de verschillen in verspreiding van IJzertijd- en Republikeinse munten is aan te bevelen.

Uit Zeeland en het oostelijk deel van Noord-Holland komen opvallend weinig vondsten. De natuurlijke omstandigheden – waaronder de (on)mogelijkheden om een bestaan op te bouwen maar ook een eindeloze lijst met grote en kleine overstromingen, bodemdaling en veenvorming in de eeuwen daarna – kunnen hier debet aan zijn. De vraag hoeveel archeologisch materiaal is weggespoeld laat ons eens te meer zien dat het beeld in NUMIS is gevormd door een scala aan menselijke en natuurlijke factoren. Tegelijk blijkt uit de kaarten duidelijk het belang van het registreren van zo veel mogelijk vondsten, ongeacht de kwaliteit van de munten. Want zolang wij ons bewust blijven van deze mogelijke vertekeningen is NUMIS een uiterst waardevol instrument. Een hulpmiddel waarmee nieuwe inzichten kunnen worden verkregen en oude beweringen kunnen worden gestaafd of bijgesteld.

Tabel 2. Schatvondsten en muntcomplexen in NUMIS.

Gebruikte afkortingen: Au = goud, Ag = zilver, Cu = koper/brons/potin, tpq = *terminus post quem*, eerste productiejaar van het jongste voorwerp in de vondst (de schat kan niet verborgen zijn vóór dit jaar).

NUMIS	vondstnaam	tpq	korte inhoud	andere voorwerpen
	soort vondst, nadere gegevens en publicaties			
IJZERTIJD				
1048037	Amby 2008	58 v.C.	39 Au 77 Ag	geen
	Schatvondst, deels door metaaldetectiespecialisten en deels tijdens de daaropvolgende opgraving gevonden. ⁴⁴ Waarschijnlijk kort voor 52 v.C. begraven. ⁴⁵			
1051382	Echt 2005	50 v.C.	17 Ag	geen
	Schatvondst, deels door metaaldetectiespecialisten en deels tijdens de daaropvolgende opgraving gevonden. In de nabijheid zijn prehistorische voorwerpen gevonden. ⁴⁶			

44 ROYMANS EN DIJKMAN (2012) 171-213.

45 ROYMANS EN DIJKMAN (2012) 193.

46 HIDDINK (2005) 1-31.

NUMIS	vondstnaam	tpq	korte inhoud	andere voorwerpen
	soort vondst, nadere gegevens en publicaties			
1090059	Lienden 1986	50 v.C.	4 Cu	nee
	Schatvondst, zie bijlage 1 voor een nadere beschrijving.			
1021065	Nijmegen 1999	50 v.C.	8 Ag	onbekend
	Schatvondst, zie bijlage 2 voor een nadere beschrijving.			
1051028	Wolder 1991	50 v.C.	8 Cu	onbekend
	Muntcomplex, zie bijlage 3 voor een nadere beschrijving.			
1100340	Thorn 2010	25 v.C.	5 Au 3 Ag 16 Cu	fragment blauwglazen arm-band
	Muntcomplex. De context is verstoord door een dragline. De gouden munten zijn dicht bij elkaar gevonden, de zilveren exemplaren lagen circa zes meter verder en de bronzen stukken lagen verspreid over de zelfde akker. ⁴⁷			
1021076	Nijmegen vóór 1998	15 v.C.	5 Ag 1 Cu	geen
	Muntcomplex, zie bijlage 4 voor een nadere beschrijving.			
1044011	Lith 1980	364	4 Ag 5 Cu	vele voorwerpen
	Muntcomplex, opgebaggerd uit de Maas bij Lith, samen met andere voorwerpen zoals gereedschappen en klompjes brons. De spreiding onder de munten is groot, met een regenboogshoteltje (60-15 v.C.) en een munt van het Avauciatype (15 v.C./10 n.C.) en munten van het Romeins Keizerrijk van keizer Augustus tot Valens (364-378).			
1045345	Nieuwaal 1988	383	1 Ag 4 Cu	geen
	Muntcomplex of depotvondst. Op een woonheuvel gevonden door een metaaldetectorspecialist. Oorspronkelijk als schat geregistreerd in NUMIS, maar gezien de spreiding ligt een muntcomplex of depotvondst meer voor de hand. De tpq van deze vondst was eerder vastgesteld op 388, dit moet uiteraard 383 (het eerste slagjaar van de jongste munt) zijn.			
1104217	Empel	388	23 Au 102 Ag 961 Cu	tempelsterrein
	Muntcomplex, meest in de jaren '90 gevonden door metaaldetectorspecialisten en tijdens de opgravingscampagne. ⁴⁸			
1044470	Maastricht 1990-II	402	17 munten	onbekend
	Muntcomplex. Deze vondst is onvolledig opgenomen in NUMIS.			
1050736	Wijk bij Duurstede 1979/'80	402	25 Ag/Cu	onbekend
	Muntcomplex, opgraving van de ROB in De Horden. Deze vondst is niet nader ontsloten in NUMIS.			

47 PELS DONK (2012) 241-243, mondelinge mededeling vinder.

48 ROYMANS EN AARTS (2005) 337-359, met aanvullingen in NUMIS.

NUMIS	vondstnaam	tpq	korte inhoud	andere voorwerpen
	soort vondst, nadere gegevens en publicaties			
ROMEINSE REPUBLIEK				
1052165	Rossum 1956-1957	16 v.C.	7 Cu	onbekend
	Muntcomplex, gevonden met een zandzuiger, alle munten zijn gehalveerd. Inhoud: uit de republiek vijf onbepaalde munten en een dupondius uit 36 v.C. van Octavianus, uit het keizerrijk komt de jongste munt: een as van keizer Augustus (27 v.C.-14 n.C.) uit Nemausus (Nîmes), in de periode 16-10 v.C. gedateerd. ⁴⁹			
1047969	Vechten 1800-1992	18 v.C.	327	onbekend
	Muntcomplex, gevonden bij de vicus van castellum Fectio. Het exacte jaartal van vinden is onbekend. Collectie (minimaal deels) Centraal Museum Utrecht.			
1007141	Denekamp 1869	15 v.C.	±120 Ag	onbekend
	Schatvondst, waarvan ongeveer 90 munten vrijwel direct zijn omgesmolten door een goudsmid in Nordhorn. 29 bleven dit lot bespaard, hiervan komen er 28 uit de republiek. Mogelijk heeft de spreiding van munten in de vondst er oorspronkelijk dus heel anders uitgezien. De jongste munt is een denarius uit 15-13 v.C. van keizer Augustus. De tpq was foutief op 13 v.C. gesteld, deze is verschoven naar 15 v.C., het eerste slagjaar van de jongste munt. ⁵⁰			
1006415	Bylandse Waard 1954	2 v.C.	61 Ag	nee
	Schatvondst, bestaande uit 58 republikeinse – en 3 keizerlijke denarii. De jongste munt is uit de periode 2 v.C.-4 n.C.: een denarius van keizer Augustus. De tpq van deze schatvondst is verschoven naar 2 v.C. door een nieuwe datering van deze munt in de RIC (1984). ⁵¹			
1022007	Onna 1886	2 v.C.	16 Ag	nee
	Schatvondst, gevonden tijdens ontginning van heide. Naast dertien munten uit de republiek bevonden zich drie keizerlijke munten in de vondst. De tpq was eerder bepaald op het laatste slagjaar (4 n.C.) van de jongste munt. Dit moet uiteraard het eerste slagjaar (2 v.C.) zijn. ⁵² Collectie Fries Museum, Leeuwarden.			
1028689	Someren 2000 - I	2 v.C.	10 Ag	nee
	Schatvondst, zie bijlage 5 voor een nadere beschrijving.			
1057660	(vindplaats onbekend)	±1891		
		2 v.C.	103?	onbekend
	Schatvondst of muntcomplex. De vondst is in twee delen geveild bij Van Stockum. Een deel is daarbij door de Nederlandse Middenstands Bank gekocht en via de eigen prijslijst verkocht. Het is niet uitgesloten dat in de veilinglijsten de schatvondst is			

49 VAN GELDER EN BOERSMA (1967) nr 161; ZADOKS (1960) 89; ELZINGA (1959) 114-128.

50 VAN GELDER EN BOERSMA (1967) nr 124; VAN DER VELDE (2011) 144-145; VAN DER VIN (1996) 140-142 nr 3006.01.

51 VAN GELDER EN BOERSMA (1967) nr 162; ZADOKS JMP (1954) 107-109.

52 VAN DER VIN (1996) 174-175 nr 3029.

NUMIS	vondstnaam	tpq	korte inhoud	andere voorwerpen
	soort vondst, nadere gegevens en publicaties			
	aangevuld met een of meerdere munten die niet uit de vondst afkomstig zijn. Bovendien bevatten de lijsten ook andere munten uit het keizerrijk, van Otho (69) tot diep in de derde eeuw (Gordianus III). Als deze munten ook uit de vondst afkomstig zijn, is er eerder sprake van een muntcomplex. ⁵³			
1032435	Vlieghuis 1855	1	2+Au, 2+Ag	onbekend
	Schatvondst? De vondstomstandigheden zijn onbekend, de munten zijn niet beschreven. Er is alleen bekend dat er "Eene menigte gouden und zilveren Romeinsche munten in een ijzeren kistje, bij het graven van een put op 9 december 1855" is gevonden. De tpq is onbekend, mogelijk bevatte deze vondst geen munten uit de republiek. Deze vondst staat ook bekend onder de namen Veldhuizen en Coevorden. ⁵⁴			
1012408	Fyns 1880	14	59+? Ag	houten doosje (Fûns) (vergaan)
	Schatvondst, gevonden in een terp, met minimaal 35 republikeinse, 22 keizerlijke en 2 onbepaalde denarii. De jongste munten zijn van keizer Tiberius (14-37). ⁵⁵			
1020850	Nieuwe Krim	14	±100 Ag	onbekend
	1926 Schatvondst, gevonden bij het turfsteken. Er is enkel een zeer fragmentarische beschrijving bekend, iets beter beschreven zijn een denarius van Quintus Crepereius (72 v.C.) en een denarius van Marcus Antonius (32-31 v.C.). Op basis van deze munten zou de tpq 32 v.C. zijn, het is echter waarschijnlijk dat er ook munten uit het keizerrijk in de vondst aanwezig waren. Literatuur: Van der Vin (1996) heeft de tpq zonder motivering op het jaar 14 gesteld. Omdat de meeste Republikeinse munten onder Augustus' regering zijn gebruikt is deze tpq gehandhaafd. ⁵⁶			
1022001	Onna 1884-1886	14	5 Ag	onbekend
	Schatvondst, gevonden tijdens ontginning van heide. Deze kleine vondst bevat één republikeinse en vier keizerlijke denarii, waarvan de jongste munten van keizer Tiberius (14-37) zijn. ⁵⁷			
1034730	Zoutkamp 1991	14	34 Ag 2 Cu	nee
	Schatvondst, gevonden in een wierde, 21 republikeinse en 13 keizerlijke denarii en twee keizerlijke asses. De jongste munt is een denarius van keizer Tiberius (14-37). Collectie Groninger Museum, Groningen. ⁵⁸ Volgens het Groninger Museum zijn de niet via de veiling verworven munten op verschillende momenten aangekocht van drie particulieren, die de munten zelf gevonden hebben of hebben gekocht van de vinder. Hieronder bevinden zich ook de jongste twee munten, gedateerd in de periodes 13-14 en 14-37. Blijken deze twee munten niet uit de vondst te komen dan verschuift de tpq naar 2 v.C.			

53 VAN STOCKUM 16-10-1990 (282-336) en 19-11-1991 (1-26); NEDERLANDSE MIDDENSTANDS BANK prijslijst 42 (november 1991).

54 VAN DER VIN (1996) 136 nr 2053.

55 VAN GELDER EN BOERSMA (1967) nr 002; VAN DER VIN (1992) 74-77 nr 86.

56 VAN DER VIN (1996) 128 nr 2035.

57 VAN DER VIN (1996) 175 nr 3030.

58 VAN DER VIN (1996) 81-83 nr 1098; R. SCHULMAN veilingcatalogus 10/11-2-1993 kavels 1021, 1023-1033, 1035, 1042-1045 en 1050-1057; ANONIEM (1993) 36.

NUMIS	vondstnaam	tpq	korte inhoud	andere voorwerpen
	soort vondst, nadere gegevens en publicaties			
1022000	Onna 1884	14	238 Ag	nee
	Schatvondst, gevonden tijdens ontginning van heide, met 205 republikeinse – en 33 keizerlijke denarii. De jongste munten zijn van keizer Tiberius (14-37). ⁵⁹			
1032075	Vechten 1996 - I	74	48 Ag	nee
	Schatvondst, zie bijlage 6 voor een nadere beschrijving.			
1073749	Lith 2006	97	27 Ag	Fibula
	Schatvondst, zie bijlage 7 voor een nadere beschrijving.			
1047966	Vechten 1868	145	89 Ag 184+ Cu	onbekend
	Schatvondst (of muntcomplex?). Het jaar daarop zijn er nog diverse onbepaalde bronzen Romeinse munten gevonden. De jongste munt is een koperstuk met het portret van Faustina junior. ⁶⁰			
1017484	Linden 1997	166	1 Ag 96 Cu	aardewerken schaal, ring, draad/knikfibula en meerdere fragmenten aardewerk en spijkers.
	Schatvondst (of muntcomplex?), zie bijlage 8 voor een nadere beschrijving.			
1049829	Venlo 1886	222	26 of 27?	onbekend
	Muntcomplex met tien munten uit de republiek en zestien of zeventien uit het keizerrijk. De jongste munt is een denarius van Severus Alexander (222-235). Collectie Rijksmuseum van Oudheden, Leiden. ⁶¹			
1042926	Helmond (Mierlo) 1917	262	25+ Ag	onbekend
	Schatvondst of muntcomplex. Collectie Museum Kam, afkomstig van een antiquair in Mierlo. De vondst staat onder Helmond bekend, maar de munten zijn waarschijnlijk op de Strabrechtse Heide ten zuiden van Mierlo gevonden. Inhoud: twee republikeinse - en 21 keizerlijke denarii en twee antoniniani. Mogelijk was de schat oorspronkelijk groter. Het is onzeker of de twee jongste munten –antoniniani van Gordianus III (238-244) en Postumus (259-268) – uit de vondst komen. Zonder deze twee munten zou de tpq verschuiven naar 194: een denarius van Clodius Albinus als caesar (193-195). ⁶²			
1046701	Rossum 1895	388	66 Ag 191 Cu	onbekend
	Schatvondst of muntcomplex. Collectie Rijksmuseum van Oudheden, Leiden.			
1050667	Wijk bij Duurstede ≤1913	527	31	onbekend
	Muntcomplex, mogelijk rond 1845 gevonden. Het is niet zeker of twee denarii van Cassius Longinus tot deze vondst behoren. Vijftien munten komen uit de periode 200 v.C. tot 27 v.C., daarnaast zijn er 17 munten met een uiteenlopende datering van 54 tot en met 264 en de jongste munt is een tremissis van de Byzantijnse keizer Justinianus I (527-565). Collectie Geldmuseum (in 1913 gekocht).			

59 VAN DER VIN (1996) 159-174 nr 3028; VAN GELDER EN BOERSMA (1967) nr 125.

60 MEIJER (1872) 368-371.

61 HOLWERDA (1908) 215-219.

62 BOERSMA (1963) 45 nr 32.

Er is nog een klein aantal vondsten bij het Geldmuseum bekend die al dan niet zeker munten uit de onderzochte periode hebben bevat, maar die niet – of te onvolledig – zijn beschreven om ze in dit onderzoek mee te kunnen nemen. Dit zijn: *Montfoort 1888* (tpq 200 v.C.), geen nadere gegevens bekend; *Lith 1965*, muntcomplex (tpq 52 v.C.), met een potin munt van de Remi en drie onbepaalde munten; en vier vondsten uit Vechten. De omgeving van castellum Vechten is een muntcomplex op zichzelf. De bedoelde vondsten zijn: *Vechten 1986-I* (schatvondst met 45 munten uit de periode 134 v.C.-228 n.C.), *Vechten 1988-I* (schatvondst 9 munten uit de periode 86 v.C.-161 n.C.); *Vechten 1988-II* (schatvondst met 14 munten uit de periode 44 v.C.-247 n.C.); *Vechten 1990-II* (schatvondst met 14 munten uit de periode 82 v.C.-175 n.C.).

Bijlage 1. De schatvondst Lienden 1986.

Door een metaaldetectorspecialist gevonden, er zijn geen vondstomstandigheden bekend of andere voorwerpen aangetroffen.

Inhoud van de vondst:

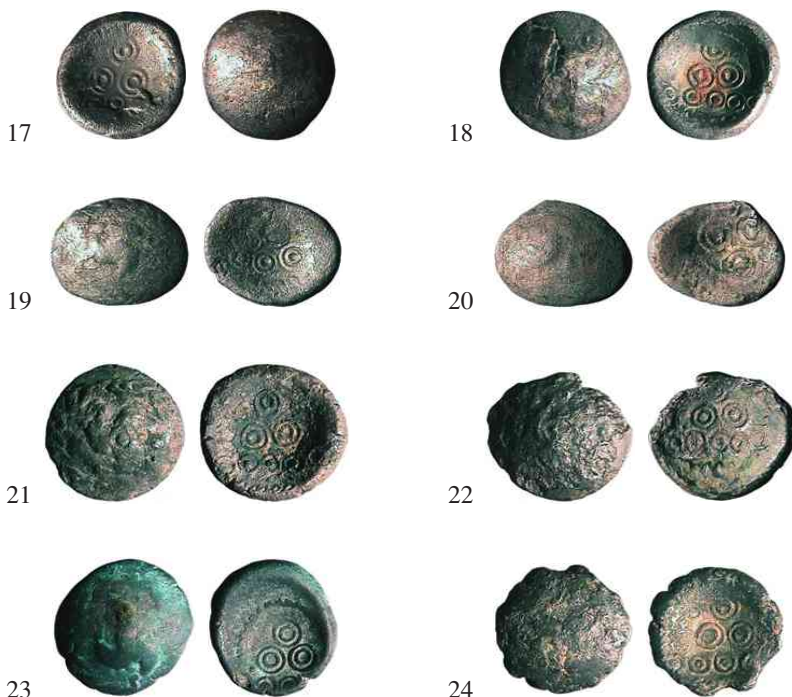
foto literatuur

Batavi / Eburonen

regenboogshoteltje, brons (50-15 v.C.)	1	*13	Roymans XVI
regenboogshoteltje, brons (50-15 v.C.)	1	*14	Roymans XVI
regenboogshoteltje, brons (50-15 v.C.)	1	*15	Roymans XVI
regenboogshoteltje, brons (50-15 v.C.)	1	*16	Roymans XVI

Bijlage 2. De schatvondst Nijmegen 1999.

Gevonden door een metaaldetectorspecialist en getoond aan medewerkers van Het Koninklijk Penningkabinet. Er zijn geen vondstomstandigheden of bijvondsten bekend. Vermeld in het KPK-Jaarverslag 2000 (2001) 26.

Inhoud van de vondst:

foto literatuur

Batavi / Eburonen

regenboogschoteltje, zilver (50-15 v.C.)	1	*17 Roymans XVIa
regenboogschoteltje, zilver (50-15 v.C.)	1	*18 Roymans XVIa
regenboogschoteltje, zilver (50-15 v.C.)	1	*19 Roymans XVIa
regenboogschoteltje, zilver (50-15 v.C.)	1	*20 Roymans XVIa
regenboogschoteltje, zilver (50-15 v.C.)	1	*21 Roymans XVIa
regenboogschoteltje, zilver (50-15 v.C.)	1	*22 Roymans XVIa
regenboogschoteltje, zilver (50-15 v.C.)	1	*23 Roymans XVIa
regenboogschoteltje, zilver (50-15 v.C.)	1	*24 Roymans XVIa

Bijlage 3. De schatvondst Wolder 1991.

Gevonden door een metaaldetectorspecialist en getoond aan medewerkers van Het Koninklijk Penningkabinet. Er zijn geen vondstomstandigheden of bijvondsten bekend.

Inhoud van de vondst:

foto literatuur

Remi

(munt, potin) (110-50 v.C.)

1 *6 Scheers 191

(munt, potin) (110-50 v.C.)

1 *7 Scheers 191

Viromandui

(munt), brons (60-14 v.C.)

1 *25 Scheers 170

stater, brons (50-15 v.C.)

1 *26 Scheers 171

Aeduii?

aes, brons (-50/14)

1 *27 De la Tour 5087-5089

Nervii

(munt, potin) (50-30 v.C.)

1 *28 Scheers 190 IIIb

(munt, potin) (50-30 v.C.)

1 *29 Scheers 190 IVa

(munt, potin) (50-30 v.C.)

1 *30 Scheers 190 IVa

Bijlage 4. De schatvondst Nijmegen vóór 1998.

Na een opgraving bij de Sint Jozefschool gevonden door een metaaldetector-specialist in een grijze vlek in de meest geel gekleurde grond, circa 1.80 meter onder maaiveld. Één van de regenboogshoteltjes is niet bij het Geldmuseum gedetermineerd. Deze vondst toont het voorkomen van regenboogshoteltjes samen met een (mogelijk in Romeinse opdracht geslagen) munt van het Avaucia-type. Hieruit blijkt dat de regenboogshoteltjes ook na het eindigen van de veronderstelde productieperiode nog zijn gebruikt.

Inhoud van de vondst:

foto literatuur

Batavi / Eburonen

regenboogshoteltje, zilver (50-15 v.C.)	1	*31	Roymans XVIa
regenboogshoteltje, zilver (50-15 v.C.)	1	*32	Roymans XVIa
regenboogshoteltje, zilver (50-15 v.C.)	1	*33	Roymans XVIa
regenboogshoteltje, zilver (50-15 v.C.)	1	*34	Roymans XVIa
regenboogshoteltje, zilver (50-15 v.C.)	1		Roymans XVI, waarschijnlijk
“Avaucia”, mogelijk Romeinse overheid			
aes (quadrans?), brons (15 v.C.-10 n.C.)	1	*35	Scheers 217 II plaat 746

Bijlage 5. De schatvondst Someren 2000-I.

De munten – tien zilveren denarii – zijn op een akker in de gemeente Someren gevonden, in het beekdal van de Aa. Een verpakking of andere voorwerpen zijn niet aangetroffen. De met een metaaldetector gevonden munten lagen verspreid over een oppervlakte van minder dan 1 m². Ze zijn over het algemeen niet erg gesleten. De jongste munten zijn vanaf 2 v.C. geslagen.

Inhoud van de vondst:	#	foto literatuur
Romeinse Republiek		
Pinarius Natta (149 v.C.)	1	*36 Crawford (1987) nr 208/1
Marcus Calidius / Quintus Metellus / Cnaeus Fulvius (117-116 v.C.)	1	*37 Crawford (1987) nr 284/1b
Caius Naevius Balbus (79 v.C.)	1	*38 Crawford (1987) nr 382/1b
Lucius Cassius Longinus (78 v.C.)	1	*39 Crawford (1987) nr 386/1
Manius Cordius Rufus (46 v.C.)	1	*40 Crawford (1987) nr 463/1a
Publius Sepullius Macer (44 v.C.)	1	*41 Crawford (1987) nr 480/10
Octavianus (29-27 v.C.)	1	*42 RIC-01 (1984) 060 nr 267
Octavianus (29-27 v.C.)	1	*43 RIC-01 (1984) 060 nr 272
Romeins Keizerrijk		
Augustus 27 v.C.-14 n.C. (2 v.C.-4 n.C.)	1	*44 RIC-01 (1984) 055 nr 207
Augustus 27 v.C.-14 n.C. (2 v.C.-4 n.C.)	1	*45 RIC-01 (1984) 056 nr 210

Bijlage 6. De schatvondst Vechten 1996-I.

De 48 munten – denarii – zijn gevonden tijdens een opgravingscampagne van het IPP/ROB in het oostelijk deel van de vicus nabij castellum Vechten. Er is geen verpakking aangetroffen, andere voorwerpen evenmin. De jongste munt is van Vespasianus en gedateerd in het jaar 74.

Inhoud van de vondst:	#	foto literatuur
Romeinse Republiek		
Aulus Spurilius (139 v.C.)	1	Crawford (1987) nr 230/1
Caius Porcius Cato (123 v.C.)	1	Crawford (1987) nr 274/1
Caius Plautius (121 v.C.)	1	Crawford (1987) nr 278/1
Marcus Sergius Silus Quaestor (116-115 v.C.)	1	Crawford (1987) nr 286/1
Cnaeus Domitius, Quintus Curtius en Marcus Junius Silanus (116-115 v.C.)	1	Crawford (1987) nr 285/2
Caius Claudius Pulcher (110-109 v.C.)	1	Crawford (1987) nr 300/1
Lucius Thorius Balbus (105 v.C.)	1	Crawford (1987) nr 316/1
Decius Silanus Luci f. (91 v.C.)	1	Crawford (1987) nr 337/3
Caius Vibius C(aii) f. Pansa (90 v.C.)	2	Crawford (1987) nr 342/5
Quintus Titius (90 v.C.)	1	Crawford (1987) nr 341/2
Manius Fonteius C.f. (85 v.C.)	1	Crawford (1987) nr 353/1a
Quintus Antonius Balbus Praetor (83-82 v.C.)	1	Crawford (1987) nr 364/1a
Caius Annius T(iti) f. (82-81 v.C.)	1	Crawford (1987) nr 366/1
Lucius Procius F. (80 v.C.)	1	Crawford (1987) nr 379/1
Lucius Lucretius Trio (76 v.C.)	1	Crawford (1987) nr 390/2
Caius Piso L.f. Frugi (67 v.C.)	2	Crawford (1987) nr 408/1a
Lucius Scribonius Libo (62 v.C.)	1	Crawford (1987) nr 416/1a
Marcus Aemilius Lepidus Paullus (62 v.C.)	1	Crawford (1987) nr 415/1
Quintus Cassius Longinus (55 v.C.)	1	Crawford (1987) nr 428/2
Decimus Junius Brutus Albinus (48 v.C.)	1	Crawford (1987) nr 450/2
Caius Vibius Pansa (48 v.C.)	1	Crawford (1987) nr 449/1b
Manius Cordius Rufus (46 v.C.)	1	Crawford (1987) nr 463/1
	1	Crawford (1987) nr 463/3
Marcus Antonius (38 v.C.)	1	Crawford (1987) nr 533/2
Octavianus (32-29 v.C.)	1	RIC-01 (1984) 060 nr 263

Inhoud van de vondst:	#	foto literatuur
Marcus Antonius (32-31 v.C.)	4	Crawford (1987) nr 544/09-11 en 13-39
	3	Crawford (1987) nr 544/14; RRC 1216
	1	Crawford (1987) nr 544/15
	1	Crawford (1987) nr 544/17
	1	Crawford (1987) nr 544/18
	1	Crawford (1987) nr 544/19
	1	Crawford (1987) nr 544/30
	2	Crawford (1987) nr 544/36
	1	Crawford (1987) nr 544/38
Romeins keizerrijk		
Gaius (Caligula) (37-41)	1	RIC-01 (1984) 109 nr 028
Vitellius (69)	1	RIC-01 (1984) 273 nr 109
Vespasianus (69-79)	1	RIC-02 (1926) 016 nr 010
	1	RIC-02 (1926) 016 nr 015
	1	RIC-02 (1926) 016 nr 007
	1	RIC-02 (1926) 022 nr 072

Bijlage 7. De schatvondst Lith 2006.

In 2006 is door twee metaaldetectorspecialisten op een akker in de gemeente Lith een kleine schat gevonden met 27 zilveren denarii uit de tijd van de Romeinse Republiek en het Romeinse Keizerrijk. De munten dateren uit de periode 90 v.C. tot 97 n.C., er zijn geen sporen van een verpakking aangetroffen, wel in de nabijheid een fragment van een bronzen fibula uit de eerste eeuw. Met name de oudere munten zijn flink gesleten, zoals de denarius van Carisius duidelijk toont.

Inhoud van de vondst:	#	foto literatuur
Romeinse Republiek		
Lucius Calpurnius Piso Frugi (90 v.C.)	2	*46 Crawford (1987) nr 340/1
Titus Carisius (46 v.C.)	1	*47 Crawford (1987) nr 464/3
Caius Julius Caesar (44 v.C.)	1	*48 Crawford (1987) nr 480/3
Octavianus / Quintus Salvius (40 v.C.)	1	*49 Crawford (1987) nr 523
Marcus Antonius (32-31 v.C.)	3	*50 Crawford (1987) nr 544
Marcus Antonius (32-31 v.C.)	1	Crawford (1987) nr 544/18-22
Romeins keizerrijk		
Tiberius 14-37 (36-37)	3	*51 RIC-01 (1984) 095 nr 026
Tiberius (14-37)	1	ondetermineerbaar
Claudius 41-54 en Agrippina (50-54)	1	*52 RIC-01 (1984) 126 nr 081
Nero 54-68 (64-65)	1	*53 RIC-01 (1984) 153 nr 053
Vespasianus 69-79 (70)	1	*54 RIC-02-1 (2007) 152 nr 1316
Vespasianus 69-79 (70)	1	*55 RIC-02-1 (2007) 152 nr 1312
Domitianus caesar onder Vespasianus (73)	1	*56 RIC-02-1 (2007) 097 nr 0541
Vespasianus 69-79 (74)	1	*57 RIC-02-1 (2007) 107 nr 0684
Vespasianus 69-79 (75)	2	*58 RIC-02-1 (2007) 114 nr 0772
Domitianus caesar onder Vespasianus (75)	1	*59 RIC-02-1 (2007) 115 nr 0788
Titus caesar onder Vespasianus (76)	1	*60 RIC-02-1 (2007) 121 nr 0861
Vespasianus 69-79 (77-78)	1	*61 RIC-02-1 (2007) 127 nr 0943
Titus 79-81 (79)	1	*62 RIC-02-1 (2007) 200 nr 0022
Titus 79-81 (80)	1	*63 RIC-02-1 (2007) 206 nr 0102-0104
Nerva 96-98 (97), verzilverd koper	1	*64 RIC-02 (1926) 224 nr 014

Bijlage 8. De schatvondst Linden 1997.

Deze vondst is tijdens een veldverkenning in verband met ontgroning gedaan. Er bevonden zich één zilveren denarius uit de republiek en 96 koperen munten uit het keizerrijk in de schat. Er zijn ook een aardewerken schaal, een ring, een draad/knikfibula en meerdere fragmenten aardewerk en spijkers aangetroffen. De voorwerpen lagen binnen een huisplattegrond (inheems-Romeinse bewoning), waarbij de munten rond de schaal zijn aangetroffen. De meeste munten zijn sterk gesleten, de jongste munt is geslagen vanaf het jaar 166, het oudste exemplaar bestond toen al bijna 300 jaar. Het kopergeld vormt een fraaie serie, maar omdat er verder totaal geen zilver in de vondst voorkomt is het lastig om de aanwezigheid van de Republikeinse denarius te verklaren. Gezien de locatie van de vondst is niet met volledige zekerheid vast te stellen dat er geen vermenging met eerder verloren munten – waaronder de oudste munt – heeft plaatsgevonden.

Inhoud van de vondst:	#	foto literatuur
Romeinse Republiek		
Marcus Porcius Laeca (125 v.C.)	1	Crawford (1987) nr 208/1
Romeins Keizerrijk		
Augustus 27 v.C.-14 n.C.;		
muntmeester (?), as (16-6 v.C.)	1	RIC-01 (1984) 069 nr 373 e.v.
Lucius Naevius Surdinus, as (15 v.C.)	1	RIC-01 (1984) 070 nr 386
as (7-3 v.C.)	2	RIC-01 (1984) 057 nr 230
Marcus Maecilius Tullus, as (7 v.C.)	1	RIC-01 (1984) 076 nr 435
as (8-14)	1	RIC-01 (1984) 058 nr 233
Augustus 27 v.C.-14nC / Tiberius Caesar 9-14,		
as (9-10)	1	RIC-01 (1984) 058 nr 238a
as (9-14)	2	RIC-01 (1984) 058 nr 237 e.v.
Tiberius 14-37, Divus Augustus, as (22-30)		
as (22-30)	1	RIC-01 (1984) 099 nr 081
as (22-30)	1	RIC-01 (1984) 099 nr 071 e.v.
Gaius (Caligula) 37-41, as (37-38)	1	RIC-01 (1984) 111 nr 038
Gaius (Caligula) 37-41 /	2	RIC-01 (1984) 112 nr 058
Marcus Vipsanius Agrippa, as (37-41)		
Gaius (Caligula) 37-41 / Claudius 41-54,		
as (37-54)	1	ondetermineerbaar
Claudius 41-54, as (41-50)	4	RIC-01 (1984) 128 nr 100

Inhoud van de vondst:	#	foto literatuur
Claudius 41-54 / Antonia, dupondius (50-54)	1	RIC-01 (1984) 127 nr 092
Nero 54-68, as (63-68)	6	RIC-01 (1984) 157 type 35
as (66-68)	1	RIC-01 (1984) 171 nr 347
as (66-68)	1	RIC-01 (1984) 171 nr 349
Vespasianus 69-79, as (69-79)	4	ondetermineerbaar
as (73)	1	RIC-02 (1926) 096 nr 695
Domitianus 81-96, as (81-96)	1	RIC-02 (1926) 185 nr 247 e.v.
as (81-96)	2	RIC-02 (1926) 193 nr 305A e.v.
dupondius (81-96)	1	ondetermineerbaar
as (84)	1	RIC-02 (1926) 186 nr 250-A
Nerva 96-98, as (96)	1	RIC-02 (1926) 227 nr 053
as (96-98)	1	ondetermineerbaar
Traianus 98-117, as (98-99)	1	RIC-02 (1926) 273 nr 396
as (98-103)	5	ondetermineerbaar
as (98-117)	4	RIC-02 (1926) 273 nr 395 e.v.
dupondius (103-111)	1	RIC-02 (1926) 280 nr 494
dupondius (103-111)	1	RIC-02 (1926) 285 nr 578
sestertius (103-111)	1	RIC-02 (1926) 280 nr 501
as (103-117)	1	ondetermineerbaar
as (114-117)	3	RIC-02 (1926) 292 nr 675
Traianus 98-117 / Hadrianus (117-138), as (98-138)	7	ondetermineerbaar
Hadrianus 117-138, dupondius (119-121)	1	RIC-02 (1926) 417 nr 597b
as (119-122)	1	RIC-02 (1926) 412 nr 576
as (125-128)	1	ondetermineerbaar
as (125-128)	1	RIC-02 (1926) 426 nr 662
as (125-128)	2	RIC-02 (1926) 426 nr 664
as (125-128)	1	RIC-02 (1926) 427 nr 667
as (125-128)	2	RIC-02 (1926) 427 nr 673
as (125-128)	10	RIC-02 (1926) 427 nr 678
dupondius (125-128)	1	RIC-02 (1926) 426 nr 656
dupondius (125-128)	2	RIC-02 (1926) 426 nr 657
sestertius (125-128)	1	RIC-02 (1926) 424 nr 636
as (132-134)	1	RIC-02 (1926) 432 nr 714

Inhoud van de vondst:	#	foto literatuur
dupondius / as (134-138)	1	RIC-02 (1926) 442 nr 808
dupondius / as (134-138)	1	RIC-02 (1926) 446 nr 839
Antoninus Pius 138-161, dupondius (138-161)	1	ondetermineerbaar
dupondius (140-144)	1	RIC-03 (1930) 114 nr 660a
dupondius (140-144)	1	RIC-03 (1930) 114 nr 661
Antoninus Pius 138-161 / Diva Faustina I † 141, dupondius / as (141-145)	1	RIC-03 (1930) 168 nr 1185
Marcus Aurelius 161-180, as (164-165)	1	RIC-03 (1930) 283 nr 884
as (166-167)	1	RIC-03 (1930) 288 nr 947

Afkortingen

Vermeld	Correcte verwijzing/toelichting
De La Tour	De La Tour (1892)
FMRN I	Van der Vin (1992)
FMRN II	Van der Vin (1996)
KER87-97	Specifieke codering van de Radboud Universiteit Nijmegen voor de verschillende opgravingen bij de Romeinse <i>canabae</i> en <i>castra</i> van Nijmegen.
SNG Copenhagen	Jenkins (1969)
SNG Great Britain	W.M. Stancomb, A.M. Burnett e.a., <i>Sylloge Nummorum Graecorum Great Britain XI, the William Stancomb collection of the Black Sea region</i> (Oxford 2000)
SNG München	H. Küthmann en U. Pause-Dreyer, <i>Sylloge Nummorum Graecorum Deutschland 6</i> (Berlijn 1980)
Verslag Fries Genootschap	N.N., <i>Verslag van het Fries Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde 17</i> (Leeuwarden 1844-1845)
#	symbool voor het aantal voorwerpen

Bronnen

- NUMIS (www.geldmuseum.nl/NUMIS), tellingen tot en met 6 september 2012.
- PAS (www.finds.org.uk). Portable Antiquities Scheme, het registratieprogramma voor archeologische vondsten in het Verenigd Koninkrijk.
- De in dit artikel gebruikte paleogeografische kaart van Nederland rond het jaar 50, is gebruikt met toestemming van de Nationale Onderzoeksagenda Archeologie (NOA). De kaart is door de NOA ontwikkeld, met gegevens van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, de organisatie voor Toegepast Natuurwetenschappelijk Onderzoek en Rijkswaterstaat.

Literatuur

- AARTS, J.G. *Coins or money. Exploring the monetization and functions of Roman coinage in Belgic Gaul and Lower Germany 50 BC - AD 450* Proefschrift (Amsterdam 2000)
- ANONIEM Resultaten van de 294ste veiling *Muntkoerier* 22 nr 3 (1993) 36
- BAR, M. Monnaies Grecques et assimilées trouvées en Belgique *Travaux du cercle d'études numismatiques* 11 (Brussel 1991)
- BAZELMANS, J. en JONGE, W. DE Wie waren de Cananefaten? JONGE, W. DE, BAZELMANS, J. en JAGER, D. DE (red) *Forum Hadriani, van Romeinse stad tot monument* (Utrecht 2006) 35-47
- BELIËN, P. Enkele aanvullende notities over vondstmunten en hun functies ROYMANS, N. *Zesde Van Gelder-lezing 2007* (Utrecht 2008) 37-42
- BELIËN, P. Authorized or tolerated? Some new perspectives on the *Germanus Indutilli* L. series. HEESCH, J. VAN en HEEREN, I. (red) *Coinage in the Iron Age: Essays in honour of Simone Scheers* (Londen 2009) 31-51
- BELIËN, P. Coin finds from the Dutch province of North-Holland (Noord-Holland). Chronological and geographical distribution and function of Roman coins from the Dutch part of *Barbaricum. N. HOLMES (ed) Proceedings of the XIVth International Numismatic Congress, Glasgow 2009* (Glasgow 2011) 514-526
- BOERSMA, J.S. De Romeinse muntvondsten in de provincie Noord-Brabant *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 50 (1963) 1-75
- BURINGH, E., LUITEN VAN ZANDEN, J. en BOSKER, M. Soldiers and booze: The rise and decline of a Roman market economy in north-western Europe *CGEH Working Paper Series* 32 (niet gedrukt 2012)
- CARRADICE, I.A. en BUTTREY, T.V. *The Roman Imperial Coinage. Volume II part 1. Second fully revised edition from AD 69-96 Vespasian to Domitian* (Londen 2007)
- CRAWFORD, M.H., *Roman Republican Coinage I and II* (Cambridge 1974)
- DUNCAN-JONES, R. *Money and government in the Roman Empire* (Cambridge 1994)
- ELZINGA, G. Gehalveerde Romeinse munten en enkele andere vondsten uit Rossum *Bijdragen en mededelingen der Vereniging "Gelre"* 58 (Arnhem 1959) 114-128
- GELDER, H.E. VAN en BOERSMA, J.S. *Munten in muntvondsten* (Bussum 1967)
- GROOTHEDDE, M. Een vorstelijke palts te Zutphen?: macht en prestige op en rond het plein 's-Gravenhof van de Karolingische tijd tot aan de stadsrechtverlening *Zutphense Archeologische Publicaties* 77 (Zutphen 2013)
- HASELGROVE, C. A New Approach to Analysing the Circulation of Iron Age Coinage *Numismatic Chronicle* 165 (Londen 2005) 129-174
- HEESCH, J. VAN De Muntcirculatie Tijdens de Romeinse Tijd in het Noordwesten van Gallia Belgica *Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis Monografie van Nationale Archeologie* 11 (Brussel 1998)
- HIDDINK, H. Archeologisch onderzoek bij Echt op de vindplaats van een muntschat uit de Late IJzertijd *Zuidnederlandse Archeologische Rapporten* 24 (Amsterdam 2005) 1-31
- HOLWERDA, J.H., EVELEIN, M.A. en KROM, J. *Catalogus van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden* (Leiden 1908) 215-219

- JENKINS, G.K., *Sylloge Nummorum Graecorum Copenhagen* (Kopenhagen 1969)
- KEMMERS, F. Coins for a legion. An analysis of the coin finds of the Augustan legionary fortress and Flavian *canabae legionis* at Nijmegen *Studien zu Fundmünzen der Antike (SFMA)* 21 (Mainz 2006)
- LA TOUR, H. DE. *Atlas de monnaies gauloises* (Parijs 1892)
- MATTINGLY, H. en SYDENHAM, E.A. *The Roman Imperial Coinage. Volume II. Vespasian to Hadrian* (Londen 1926)
- MATTINGLY, H. en SYDENHAM, E.A. *The Roman Imperial Coinage. Volume III. Antoninus Pius to Commodus* (Londen 1930)
- MEIJER, J.F.G. Notice sur la trouvaille de Barneveld *Revue de la Numismatique Belge* (1872) 368-371
- METCALF, M. en OP DEN VELDE, W. The Monetary Economy of the Netherlands, c. 690 - c. 760 and the Trade with England: A Study of the 'Porcupine' Sceattas of Series E *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 96 (2009) en 97 (2010)
- OP DEN VELDE, W. en METCALF, D.M. The Monetary Economy of the Netherlands, c. 690 - c. 715 and the Trade with England: A Study of the Sceattas of Series D *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 90 (2003)
- PELSDONK, J. Verloren Verleden. De noodzaak van vondstregistratie *De Beeldenaar* 35 (2011) 199-204
- PELSDONK, J. Een munt zonder vindplaats is verloren..: en daar kunt ú iets tegen doen *De Beeldenaar* 36 (2012) 241-243
- PROOS, R. De vroeg-Romeinse tijd in Zuid-Holland JONGE, W. DE, BAZELMANS, J. en JAGER, D. DE (red) *Forum Hadriani, van Romeinse stad tot monument* (Utrecht 2006) 57-61
- REECE, R. Site-finds in Roman Britain *Britannia* 26 (1995) 179-206
- ROYMANS, N. The Lower Rhine Triquetrum Coinages and the Ethnogenesis of the Batavi GRÜNEWALD, T. en SCHALLES, H-J. (red) *Germania Inferior, Besiedlung, Gesellschaft und Wirtschaft an der Grenze der römisch-germanischen Welt* (Berlijn 2001) 93-145
- ROYMANS, N. en AARTS, J. Coins, soldiers and the Batavian Hercules cult. Coin deposition at the sanctuary of Empel in the Lower Rhine region HASEL GROVE, C. en WIGG-WOLF, D. (ed) *Studien zu Fundmünzen der Antike* 20 (Mainz am Rhein 2005) 337-359
- ROYMANS, N. Muntgebruik in een dynamisch grensgebied. Keltische munten in de Nederrijnse regio *Zesde Van Gelder-lezing 2007* (Utrecht 2008)
- ROYMANS, N en DIJKMAN, W. The gold and silver hoard of Maastricht-Amby ROYMANS, N., CREEMERS, G. en SCHEERS, S. (red) *Late Iron Age Gold Hoards from the Low Countries and the Caesarian Conquest of Northern Gaul*. Amsterdam Archaeological Studies 18 (Amsterdam en Tongeren 2012) 171-213
- ROYMANS, N en SCHEERS, S. Eight gold hoards from the Low Countries. A synthesis ROYMANS, N., CREEMERS, G. en SCHEERS, S. (red) *Late Iron Age Gold Hoards from the Low Countries and the Caesarian Conquest of Northern Gaul*. Amsterdam Archaeological Studies 18 (Amsterdam en Tongeren 2012) 1-46
- SCHEERS, S. *Traité de Numismatique Celtique II La Gaule Belgique* (Parijs 1977)
- SCHULMAN, R. *Catalogue 294 Coins and Medals* Veiling 10-11 februari Amsterdam (1993)
- STANCOMB, W.M. *Sylloge Nummorum Graecorum XI Great Britain* (Oxford 2000)

- SUTHERLAND, C.H.V. en CARSON, R.A.G. *The Roman Imperial Coinage. Volume I. Revised edition. Augustus to Vitellius* (Londen 1984)
- VELDE, H.M. VAN DER Bewoning en landschap gedurende de IJzertijd en Romeinse tijd in Oost-Nederland VELDE, H.M. VAN DER (red) *Germanen op De Borchert. Een oude opgraving in Denekamp opnieuw belicht* (Amersfoort 2011) 144-145
- VIN, J.P.A. VAN DER *Die Fundmünzen der römischen Zeit in den Niederlanden Abteilung I. Provinz Friesland* (Berlijn 1992)
- VIN, J.P.A. VAN DER *Die Fundmünzen der römischen Zeit in den Niederlanden Abteilung II. Provinzen Groningen Drenthe Overijssel Flevoland* (Berlijn 1996)
- WESTERMARK, U. en JENKINS, K. *The coinage of Kamarina* (Londen 1980)
- WIGG, D.G. *An Inventory of Finds of Potin Coins from West and South West Germany Gallia 52* (1995) 101-116
- Z.-J.J., A.N. (ZADOKS-JOSEPHUS JITTA) *Bylandse Waard 1954 Jaarboek voor Munt- en Penningkunde 41* (1954) 107-109
- Z.-J.J., A.N. (ZADOKS-JOSEPHUS JITTA), Rossum (G.) *1956/7 Jaarboek voor Munt- en Penningkunde 47* (1960) 89

Samenvattingen

Jan Pelsdonk

Muntslag en muntgebruik in Nederland in de pre- en protohistorie

Beeldvorming op basis van geregistreerde munten van vóór onze jaartelling in de vondstdatabase NUMIS

Aan de hand van de Nederlandse muntvondstendatabase NUMIS worden de vondsten bestudeerd van munten tot en met de regering van keizer Augustus (27 v.C.-14 n.C.). De oudste in Nederland gevonden munten blijken al in de vierde en derde eeuw voor onze jaartelling te zijn vervaardigd. Het is aanneembaar dat IJzertijdmunten pas vanaf de tweede eeuw voor Christus en met name vanaf 54 v.C. zijn gebruikt. De vondstkaarten tonen dat de door de Romeinen geïmporteerde Bataven een sleutelrol in het gebruik en de productie van IJzertijdmunten vervulden. Vanaf 19 v.C. komen er grote aantallen munten uit de Romeinse Republiek bij. Ondanks een gelijktijdig voorkomen tonen de IJzertijdmunten een eigen spreidingsgebied, terwijl de Republikeinse munten beter aansluiten bij die van keizer Augustus. Dit is een aanwijzing dat de IJzertijdmunten – ondanks dat ze deels in Romeinse opdracht zijn vervaardigd – uiteindelijk toch vooral lokaal zijn gebruikt. Aan het eind van Augustus' regeerperiode worden IJzertijdmunten zo goed als niet meer gebruikt. Republikeinse munten worden gedurende de eerste eeuw nog geregeld in schatvondsten aangetroffen. Daarna verdwijnen ook deze munten langzaam uit beeld.

Theo Nissen en Jan Blok

Karolingische muntvondst 's-Hertogenbosch 2009

In 2009 is in het Bossche Broek ten zuiden van 's Hertogenbosch dichtbij de oever van De Dommel een kleine schat gevonden van 22 Karolingische munten en muntfragmenten: Aquitaanse obolen en locale penningen van Dorestad. De munten moeten zeker na 850 in de bodem terecht zijn gekomen. Voor Brabantse begrippen is de vondst van grote betekenis. Dat meer dan 60% (14 uit 22) van de schat juist binnen een vanouds moerassig gebied als het Bossche Broek bestaat uit Franse obolen benadrukt het uitzonderlijke karakter. Enkele deniers van Dorestad tonen stempelgelijkheid, hetgeen wijst op een geringe verstrooiing van deze stukken.

Kees Pannekeet en Anton Cruysheer

Holpenningen in Nederland (ca. 1460-1570)

In dit artikel worden voor het eerst een samenvattend overzicht en catalogus gepresenteerd van de zogeheten holpenningen. Het zijn eenzijdig geslagen munten uit de periode circa 1460-1570, die in omloop zijn gebracht in enkele steden in het oosten van het huidige Nederland. De holpenningen vormden de laagste denominaties in het geldsysteem. De munten werden met toestemming van de stadsbesturen geslagen en uitgegeven door de kerken en de emissies hadden een meerledig doel. In het begin werd de (uit/ver)bouw van enkele kerken bekostigd met de opbrengsten van de uitgiften, later werden de bestedingen en toepassingen meer divers. Interessant is het gebruik van holpenningen als offergeld aan de gildenaltaren, waarmee missen werden gefinancierd, opgedragen aan de patroonheilige van de desbetreffende gilden. De oorzaak van het einde van het gebruik van holpenningen is niet eenduidig aan te geven. Een combinatie van factoren is hiervoor verantwoordelijk, waaronder de inflatie. Ten gevolge van het

onderzoek dat ten grondslag ligt aan dit artikel, zijn enkele nieuwe typen holpenningen in beeld gebracht en kon een grote hoeveelheid subtypen worden onderscheiden, vooral uit Deventer. In het bronnenoverzicht worden de geraadpleegde bronnen weergegeven, wat relevant kan zijn voor toekomstig vervolgonderzoek. Het artikel wordt besloten met een catalogus van de tot op heden bekende holpenningen uit Nederland.

Paul Oostervink en Theo Nissen

Huessensche contrefeijsels

De eerste helft van de 17^e eeuw was in vele opzichten een roerige tijd, in politiek, economisch, monetair en godsdienstig opzicht. Uit deze periode is een uitgebreid dossier overgeleverd inzake de strafrechtelijke vervolging in 1626 van de stedelijke muntmeester van Deventer Claes Meindertsz die vanaf 1624 tevens als muntmeester werkzaam was in de Kleefse enclave Huissen binnen het Gelderse gebied. In 1922 heeft Van Kerkwijk hierover uitgebreid gepubliceerd. Inmiddels is gebleken dat ook in Duitse archieven nog originele broninformatie voorhanden is. Aangevuld met materiaal uit het Stadsarchief van Deventer vormen ze tezamen een aanvulling op de affaire waarin het muntwerk van Huissen als valselijk en bedriegelijk werd aangemerkt. Afgezien van de vraagstelling over de schuldigheid van Meindertsz dragen de documenten een aantal opmerkelijke gegevens aan over de werkelijkheid van het monetaire, politieke en juridisch bedrijf: een door ons in moderne tijd moeilijk te bevatten maatschappelijke orde.

Chris Teulings

Met name.....

De gildepenningen van het Amsterdamse chirurgijns-gilde

Over Noord-Nederlandse gildepenningen zijn door Dirks en Wittop Koning prima handboeken geschreven. Echter, deze gaan niet diep in op de functie van deze penningen. Dit artikel onderzoekt de functies voor de penningen van het Amsterdamse chirurgijns-gilde. Waartoe dienden zij? De auteur maakt duidelijk waarom er behoefte ontstond aan nieuwe penningemissies, waarbij hij onderscheid maakt tussen presentiepenning, toegangspenning, baardragerspenning, draagpenning en vereringspenning. En passant wordt een nieuwe emissievolgorde voorgesteld. Aan de hand van genealogische gegevens wordt aangetoond dat een kleine penning – met De Dood met zeis en een tenaamstelling - de tweede presentiepenning van het Amsterdamse chirurgijns-gilde is, dat de penning al midden, zo niet tweede kwart van de 17e eeuw te dateren valt en dat het voor dit gilde de overgang markeert van een nummersysteem op presentiepenningen naar een naamsysteem. Een vergelijking met een bredere evolutie binnen de Amsterdamse gildepenningen wordt gemaakt waarbij de mogelijk niet onbelangrijke rol van de kunstenaarsfamilie Rogiers bij de innovatie binnen gildepenningen kort wordt aangestipt. Voor een tweetal zeldzame type penningen is een functie wel aannemelijk gemaakt maar is er nog zeker ruimte voor toekomstig onderzoek. Een interessante uitdaging. Het artikel oriënteert zich voor het lezersgemak op de bestaande taxonomie van Wittop Koning.

Summaries

Jan Pelsdonk

Muntslag en muntgebruik in Nederland in de pre- en protohistorie.

Beeldvorming op basis van geregistreerde munten van vóór onze jaartelling in de vondstdatabase NUMIS

Based on the Dutch coin finds database NUMIS, coin finds dating up until the reign of emperor August (-27/14) are studied. The oldest coins found in the Netherlands were produced in the fourth and third centuries BC. It is plausible that Iron Age coins were only used from the second century BC – and in most cases from 54 BC – onwards. The distribution maps show that the Batavi – transferred to the Dutch River Area by the Romans – played a key role in the use and production of Iron Age coins.

From 19 BC onwards, large numbers of Republican coins were imported, even though the Imperial Period had already started. Despite a simultaneous appearance, the Iron Age coins show a distinct distribution pattern, while that of the Republican coins is better in line with those of the emperor Augustus. This is an indication that Iron Age coins – even though they had partly been produced under Roman commission – were mainly used locally. At the end of Augustus' reign, Iron Age coins were practically no longer in use. During the first century AD, Republican coins were still regularly found in hoards. Thereafter, these coins also slowly disappeared from circulation.

Theo Nissen en Jan Blok

Karolingische muntvondst 's-Hertogenbosch 2009

In 2009 a small hoard of 22 Carolingian coins and coin fragments was found in the Bossche Broek, a scenic wetland to the south of the city of 's Hertogenbosch. The coins – Aquitanian oboles and local deniers of Dorestad – were definitely hoarded later than 850. By Brabant standards the find is very significant. Just the fact that in a swampy area Aquitanian oboles represent more than 60% of the deposit (14 out of 22) emphasizes the exceptional character of the find. Several deniers of Dorestad were struck from the same dies, indicating a limited dispersal of these coins.

Kees Pannekeet en Anton Cruysheer

Holpenningen in Nederland (ca. 1460-1570)

This article presents for the first time a summary of holpenningen, uniface struck coins from the period approximately 1460-1570, which were passed in a few cities in East Netherlands. The holpenningen were the lowest denominations in the monetary system. The coins were struck and issued by churches who were so authorized by the city governments; the issues had several goals. In the beginning, the (re)constructions of some churches were financed with the profits; later they were used for a variety of purposes. The use of holpenningen as offering money for guild altars is one interesting use, financing masses celebrating the patron saint of the respective guilds. The reasons for termination of holpenningen coinage is not exactly known. It was likely due to a combination of factors, among other things inflation.

As a result of this research some new types of holpenningen are discovered and a large number of subtypes have been distinguished, especially from Deventer. A catalogue of holpenningen from the Netherlands is appended at the end of the article.

Paul Oostervink en Theo Nissen Huessensche contrefeijtsels

The first half of the 17th century, in many respects, politically, economically, monetary and religiously was a turbulent era. An extensive file from this period exists on the prosecution, in 1626, of the urban mint-master from Deventer, Claes Meindertsz, who was also working as a mint-master in the Kleve enclave of Huissen within the area of Gelderland. In 1922 Van Kerkwijk published extensively on this topic. Meanwhile, it turned out that also in German archives authentic information on this matter was available. With materials from the municipal archives of Deventer they form a completion on the case in which coins from Huissen were considered counterfeits and shams. Besides the question on Meindertsz' guilt, the documents bring forward remarkable information on the reality of the monetary, political and legal business.

Chris Teulings

Met name....

De gildepenningen van het Amsterdamse chirurgijngilde

The existing numismatic literature by Dirks and Wittop Koning well describes the taxonomy for guild tokens of the Northern Netherlands. However, their specific applications are hardly described. This article describes the purpose for the guild tokens of the Amsterdam surgeon guild. The author explains why a need existed for various kinds of tokens. He distinguishes between tokens for presence at meetings and funerals, for admission to the Hortus, for carrying the beer, for the guild messenger and for honouring members. In doing so, the author also takes the opportunity to re-arrange the emission sequence known from the literature. A small token with The Death with scythe and the surgeon's name on it, which token in the existing literature carried an undervalued role, turns out to be the second token of presence with a much older dating, back to mid or even second quarter 17th century. This token marks for this guild the transition from a number system on tokens of presence to a name system. The author compares the development of the guild tokens of the Amsterdam surgeon guild with the broader evolution of the Amsterdam guild tokens in general. He makes a brief reference to the possibly important role of the artist family Rogiers in the innovation of tokens. For two relatively rare types of tokens the author proposes a plausible function, but it certainly leaves room for future research. An interesting challenge. For ease of reading, the author sticks to the existing references given by Wittop Koning.

Over de auteurs

Jan Blok (1948) studeerde psychologie aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. In 1989 promoveerde hij op een proefschrift over de meting van temperament bij zwakzinnigen. Hij publiceerde samen met anderen diverse artikelen over deze doelgroep in nationale en internationale tijdschriften. Al sinds 1958 weten oude munten en historienpenningen hem voor de numismatiek te boeien. Jan hield voor diverse muntenkringen lezingen over o.a. Europees kopergeld, schellingen, philipsdaalders en Nederlandse muntvondsten. Voor de detectorgroep Son en de afdeling Bouwhistorie Archeologie en Monumenten van de gemeente 's-Hertogenbosch determineert hij numismatische vondsten. Verder is hij bestuurslid van de stichting Aktieve Praktijk Archeologie Nederland (APAN), een amateurvereniging die de steentijd bestudeert.

Anton Cruysheer (1975) studeerde Culturele en Maatschappelijke Vorming aan de Hogeschool van Utrecht en vervolgens Archeologie en Prehistorie aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, richting Provinciaal Romeinse Archeologie. Zijn afstudeer-richting was Cultureel Erfgoed Management. Van 2002 tot en met 2006 was hij werkzaam als archeoloog en erfgoedadviseur. Anton is nu werkzaam op het gebied van Master Data Management en datakwaliteit. In zijn vrije tijd is hij actief als voorzitter van de AWN, afdeling Naerdincklant Archeologie tussen Eem en Vechtstreek. Zijn interesse richt zich onder meer op metaalvondsten en op de 12e eeuw van het graafschap Holland. Hij publiceert regelmatig over archeologische, historische en numismatische onderwerpen. Zie voor een overzicht de website <http://independent.academia.edu/AntonCruysheer>

Theo Nissen (1945), werkzaam geweest in diverse managementfuncties binnen de accountancy en de ICT, is reeds 35 jaren actief op het terrein van de numismatiek. Zijn hoofdaandacht is de West-Europese geschiedenis van het munt- en geldwezen tot en met de 16e eeuw. Hij vervulde een aantal bestuursfuncties bij verenigingen en instellingen o.a. als voorzitter van de Numismatische Kring Brabant, bestuurslid van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en secretaris van de stichting De Beeldenaar. Hij verricht vrijwilligerswerk bij de afdeling Bouwhistorie Archeologie en Monumenten van de gemeente 's-Hertogenbosch. Op zijn naam staan enkele publicaties en lezingen.

Paul Oostervink (1949) is werkzaam bij de douane Nijmegen die zich onder meer bezig houdt met het onderzoek van vervalste douanestempels op certificaten. Begonnen met het verzamelen van Koninkrijksmunten is zijn interesse in de numismatiek alleen maar gegroeid. Hij heeft een grote belangstelling voor de geschiedenis van het munt- en geldwezen in het bijzonder het aspect van muntvervalsingen. Hij is lid van de Numismatische Kring Oost-Nederland en het Koninklijk Genootschap voor Munt- en Penningkunde. In 2011 startte hij onderzoek naar de muntslag van Huissen in de 17e eeuw. Daarbij is onder meer de muntvondst te Huissen uit 1956 onderzocht gevolgd door een publicatie in de Beeldenaar.

Kees Pannekeet (1963) is werkzaam bij het energiebedrijf van Tata Steel te IJmuiden. Zijn interesses liggen op het terrein van de Romeinse numismatiek, Nederlandse munten van de vroegste tijden tot de invoering van de euro en Braziliaanse munten. Hij publiceert regelmatig over deze onderwerpen, ook in de Beeldenaar zijn enkele artikelen van zijn hand verschenen. Daarnaast is hij beheerder van diverse numismatische websites waaronder *De Koperpagina* (www.duiten.nl). Zie voor een overzicht van zijn publicaties de website <http://independent.academia.edu/CornelisGJPannekeet>

Jan Pelsdonk (1971) studeerde geschiedenis aan de Erasmus Universiteit te Rotterdam. Hij is conservator van het Numismatisch Kabinet van Teylers Museum. Bij het Geldmuseum is hij onderzoeker van muntvondsten en beheerder van de collectiebestanden en NUMIS. Hij heeft diverse nevenfuncties in numismatisch en museaal Nederland. Geregeld publiceert hij over muntvondsten en Teylers collectie.

Chris Teulings (1950) studeerde bedrijfseconomie aan de Erasmus Universiteit te Rotterdam en was vervolgens tot eind 2010 werkzaam in de chemische industrie. Sinds circa 2000 houdt hij zich bezig met het verzamelen van gegevens over Noord-Nederlandse ambachtsgildepenningen. Hij verdiept zich specifiek in de functionaliteit van deze penningen. Hij publiceerde daarover artikelen in diverse numismatische tijdschriften in Nederland en België (zie www.researchgate.net). Momenteel werkt hij aan een proefschrift over deze materie.